

RÝCHLA DIVÍZIA NA VÝCHODNOM FRONTE V ROKU 1942

JOZEF BYSTRICKÝ

BYSTRICKÝ, J.: Rapid Division at Eastern Front in 1942. *Vojenská história*, 5, 1, 2001, pp 40 – 65, Bratislava.

The study follows up with the material published in the *Military History* No 2/1998 under the name *The Slovak Army Campaign at the Eastern Front in 1941*. The study describes defence positions at the Eastern Front in 1941 that lasted till the beginning of the 2nd half of July 1942. He describes the circumstances in which the Rapid Division went into the offensive – within the German summer offensive at the Southern wing of the Eastern front. From the half of August 1942 the Rapid Division Units had to get through serious battles in the green mountain terrain. The author refers to the fact that serious problems of the Rapid Division were caused by the growing activity of guerillas and assault teams of the Soviet troops acting behind the front. He describes also defence positions at the Psekups river. He refers to the comprehensive character of combat activity, casualties and supply problems concerning all kinds of material.

Military History. World War II. Slovak Army at Eastern Front.

Pred koncom roka 1941 Rýchla divízia (ďalej RD), po krátkom pôsobení na pobreží Azovského mora a po niekoľkodňovom nasadení jej hlavných síl do obrany pri rieke Tuzlov,¹ zaujala obranu za pravým brehom rieky Mius (západne od obce Golodajevka), v úseku širokom asi 10 kilometrov. Obrana divízie nebola súvislou, tvorili ju oporné body, pred ktorými boli vysunuté obranné postavenia niekoľkých čiat alebo družstiev. V tomto čase sa na východnom fronte vytvárala kvalitatívne nová situácia, charakteristická prechodom vojsk Červenej armády do strategického protiútok. Od 12. novembra do 29. decembra trval protiútok Červenej armády pri Tichvine, od 17. novembra do 2. decembra prebiehal protiútok sovietskych vojsk pri Rostove na Done, dňa 5. decembra sa začal protiútok pri Moskve, ktorý trval do 7. januára 1942, a od 26. decembra 1941 do 2. januára 1942 prebiehala kerčsko-feodosijská vyloďovacia operácia. Nepriaznivý vývoj situácie prinútil A. Hitlera, aby 8. decembra 1942 podpísal smernicu č. 39 o prechode do obrany na celom východnom fronte a aby ju 16. decembra doplnil rozkazom nariaďujúcim vojskám „brániť s fanatickou húževnatosťou svoje postavenia“ s cieľom získať čas na prísun záloh. Na ofenzívnu činnosť Červenej armády z konca roka 1941 nadviazal na začiatku januára 1942 všeobecný útok, ktorý trval do 20. apríla 1942. V jeho rámci sa najdôležitejšie udalosti odohrávali na strednom úseku frontu, kde boli oslobodené Moskovská a Tulská oblasť, ako aj časť Kalininskej a Smolenskej oblasti, a vojská nemeckej skupiny armád Stred utrpeli ťažkú porážku. Na južnom krídle východného frontu vojská ľavého krídla Juhozápadného a pravého krídla Južného frontu začali 18. januára 1942 útočnú operáciu v priestore juhovýchodne od Charkova a po prelomení obrany nemeckých vojsk na čiare Balakleja – Slavjansk dobyli výbežok frontu medzi Balaklejou, Lozovou a Slavjanskom, hlboký asi 90 km a široký 110 km. Do konca januára 1942 však nemecké velenie stačilo prisunúť nové sily, spojilo 17. armádu s 1. tankovou armádou do armádnej skupiny Kleist, z juhu prisunulo do priestoru Kramatorska hlavné sily III. motorizovaného zboru a vytvorilo operačnú skupinu Mackensen. Obe uvedené skupiny mali zlikvidovať prielom vojsk Juhozápadného a Južného frontu v priestore južne od Charkova. To prinútilo vojská Čer-

¹Podrobnejšie: BYSTRICKÝ, J.: Ťaženie slovenskej armády na východnom fronte v roku 1941. In.: *Vojenská história*, roč. 2, č. 2/1998, s. 54 – 56.

veneí armády, aby vo februári a marci 1942 začali prechádzať do obrany. V dôsledku toho sa južný úsek sovietsko-nemeckého frontu postupne stabilizoval. Front nemeckej skupiny armád Juh začínal pri Taganrogu a prechádzajúc východne od Charkova a Bielgorodu nadväzoval pri Kursku na front skupiny armád Stred.

V POZIČNEJ OBRANE

Januárový útok vojsk sovietskeho Juhozápadného a Južného frontu nezasiahol priestor nasadenia RD. V tejto časti východného frontu viedli vojská skupiny armád Juh pozíčnú obranu, čo determinovalo aj charakter činnosti RD nielen na prelome rokov 1941 a 1942, ale i počas prvej polovice roka 1942. Na rozdiel od činnosti v predchádzajúcich mesiacoch, ktorá bola charakteristická dlhými, náročnými presunmi a epizodickými bojmi, sa príslušníci RD dostali do dlhodobého priameho bojového kontaktu s jednotkami protivníka, v ťažkých zimných a jamých poveternostných podmienkach, ktoré sa spolu s nespĺnenými sľubmi o vystriedaní vojakov a s nedostatkami v zásobovaní začali prejavovať v nespokojnosti príslušníkov divízie. Obranný dôstojník 1. divíznej oblasti v hlásení na MNO dokumentoval stav panujúci medzi mužstvom RD textom piesne, spievanej podľa melódie ľudovej piesne Odkazujem domov.²

ODKAZUJEM DOMOV

- 1/ *Odkazujem domov, kl'ajem tristo hromov, je tu blata veľa, že neprídem domov.*
- 2/ *Brodím sa po Rusku, hľadajú ma strely, líham si do blata, špinavý som celý.*
- 3/ *Každý deň tak smutný spomínam na Teba, zahniezdili sa mi potkani do chleba.*
- 4/ *Ráno keď sa vzbudím, vietor po mne šumí, po hlave, po nohách myši behajú mi.*
- 5/ *Na večer tu nie je posteľ odostlaná, na zemi sa krčím do bieleho rána.*
- 6/ *Zima ma tu drví, blchy po mne skáču, na teba spomínam a je mi do plaču.*
- 7/ *Už som dobojoval, nemám už čo robiť, ani Rusov zahnať, ani bunker dobyť.*
- 8/ *V premoknutých chatách vysedávam v pl'úštiach, od slnečných zrníek pl'uzgier mám na ústach.*
- 9/ *Oblakov sa pýtam vlast' moja kde je, s motorizovanou divíziou zle je, zle je.*
- 10/ *Autá nepojazdné zívajú spod stromov, ach Bože môj, Bože, ako pôjdem domov.*
- 11/ *Cez šaty mi fúka jak by vlci vyli, nemám ani prádla, onuce mi zhnili.*
- 12/ *Špina do mňa vsiakla, všetci sa mi rechcú, neumytý chodím, bárišne ma nechcú.*

Straty, ktoré RD utrpela najmä na bojovej a automobilovej technike, ale aj záujem MNO, aby na východnom fronte malo bojaschopný zväzok, viedli k tomu, že na konci roka 1941 bol spracovaný „minimálny program“ na jej prezbrotie. Program vychádzal zo skutočnosti, že divízia je a aj naďalej bude zaradená v zostave nemeckých frontových vojsk ďaleko od územia Slovenska, a preto ju treba vyzbrojiť nemeckým materiálom, aby mohla byť zásobovaná z nemeckých zásobovacích základní. „Keby divízia bola vyzbrojená slovenským materiálom,

²Vojenský historický archív (ďalej len VHA) Trnava, f. 55, Velit. 1. divíznej oblasti, č. 13.403/Dôv., 1942.

museli by byť zriadené nemecké a slovenské zásobovacie útvary a mimo to nebolo by zásobovanie pre dopravné ťažkosti zaistené, čo by mohlo mať pre boj katastrofálne následky.“ Podľa MNO „pre aktívnu účasť slovenskej armády až do skončenia nemecko-sovietskej vojny, bolo by treba postaviť novú RD s hlavným zreteľom na mohutnú výbavu tankami, účinnými protiletadlovými zbraňami a silným delostrelectvom. Ponechanie takto vybavenej RD v boji vyžaduje primeranú zálohu všetkých materiálnych prostriedkov a zaistenie ich stáleho dopĺňovania hlavne z cudziny.“³ Zoznam materiálu, označeného ako nutný na prezborenie RD, bol Nemeckej vojenskej misii odovzdaný s požiadavkou, aby sa jeho dodávky uskutočnili tak, aby prezborená RD dosiahla pohotovosť 1. mája 1942. Požadovalo sa napr. 20 ľahkých motorizovaných húfníc (105 mm), 14 motorizovaných 100-mm kanónov, 21 motorizovaných protitankových kanónov (50 mm), 12 pozorovacích lietadiel FW-189, 15 stíhacích lietadiel Me-109, 6 lietadiel Fi. Storch, 6 lietadiel Me-110 a 6 lietadiel Ju-87, 1 batéria protiletadlových kanónov (88 mm), 3 ľahké batérie protiletadlových kanónov (20 mm) – motorizovaných⁴ atď. Požiadavky na dodanie materiálu však nemecká strana neakceptovala. Podľa Nemeckej vojenskej misie bola existujúca organizácia RD „velku účelná“. Za nutné označila jej doplnenie na plné počty osôb a delostreleckej techniky. Za účelné považovala, aby MNO plánovaná výmena mužstva sa neuskutočňovala hromadne a v krátkom časovom intervale, ale len postupne, aby sa „nestratili doteraz nadobudnuté vojnové skúsenosti“ a doplnenie novým mužstvom neprekročilo 25 % celkového stavu jednotiek divízie.⁵ Nakoniec bola RD ponechaná v pôvodnej organizácii, ktorá však podľa hodnotenia zázemného veliteľa pre potreby armády v poli pplk. B. Dúbravca nevyhovovala „v dostatočnej miere pre aktívnu účasť v boji proti sovietskym jednotkám“. V zdôvodnení uvedeného hodnotenia sa okrem iného uvádzalo, že protitankové kanóny kalibru 37 mm sú proti sovietskym tankom neúčinné, ľahké tanky slovenskej armády sú proti tankom a protitankovým kanónom sovietskych jednotiek neúčinné a ich nasadenie „znamená ich predčasné zničenie“, nie je možné pripustiť ani „súboj slovenských vzdušných jednotiek zastaralého typu s moderným ruským, anglickým a americkým materiálom. Znamená to istú smrť letcov a predčasnú stratu celých leteckých zásob. V úvahu môžu prísť jedine letky nemeckých typov...“ Okrem toho sa poukazyvalo na potrebu doplniť výzbroj RD samopalmi a automobilovou technikou – bez ktorej „môže síce byť zasadená do boja, ale je schopná len krátkodobej akcie...“⁶

Neúspech rokovania s nemeckou stranou znamenal, že veliteľ RD gen. A. Malár⁷ nemohol počítať s jej zosilnením, a ako sa ukázalo, problematickým sa stalo nielen doplnenie divízie na predpísané počty osôb, ale aj výmena mužstva nachádzajúceho sa v poli dlhý čas.

Na začiatku roka 1942 bola v priestore RD relatívne pokojná situácia.⁸ Obe strany síce vykonávali najmä v noci čulú prieskumnú činnosť a vysielali malé prepadové skupiny, dochádzalo k vzájomnému delostreleckému a mínometnému ostreľovaniu, občasnému bombardovaniu, ale len zriedka k pokusom väčších jednotiek o vniknutie do obrany protivníka. Svedčia o tom záznamy vo vojnových denníkoch. Napr.: „5. 1. 1942 – V noci kľud až na nepravidelnú delostreleckú a mínometnú paľbu, hlavne do priestoru východne Oľchovskij. Vlastné vojská prevádzajú prieskumnú činnosť až k rieke Mius. Vlastné delostrelectvo strieľa rušivú paľbu na Golodajevku, Krepaki a Balku Černokosovú... 6. 1. 1942 – Pred obranným postavením RD kľud, len slabšia nepravidelná delostrelecká a mínometná činnosť do priestoru

³VHA Trnava, f. MNO, 13/23 – 19/11, č. 841/Taj., 1941.

⁴VHA Trnava, f. MNO, 15/74/69, č. 82.108/Taj., 1942.

⁵VHA Trnava, f. MNO, 52 – 2/10 – 2, Nemecká vojenská misia na Slovensku, Abt. Z., Nr. 47/42 geh.

⁶Tamže, k č. 93.915/Dôv., II./I, 1942.

⁷Na generála II. triedy povýšený 1. 1. 1942.

⁸Na začiatku januára 1942 boli v hlavnom obrannom postavení rozmiestnené jednotky II/21 práporu (veliteľstvo v osade Jelizavetinskij) a II/20 práporu (veliteľstvo v osade Oľchovskij). Veliteľstvo pešieho pluku 20 bolo v obci Kalinovka, kde bolo aj veliteľstvo RD, veliteľstvo pešieho pluku 21 bolo v osade Novo Aleksandrovskij. Južným susedom RD bola 5. divízia SS Wiking a severným susedom 1. horská divízia.

Oľchovskij a Novo Bachmutinskij. Vyslané prieskumné hliadky k rieke Mius. Vrátili sa bez strát... Slabšia nepriateľská prieskumná hliadka prepadla (o 23.40) guľometné družstvo v úseku 6/20 roty. Bola rozprášená... 10. 1. 1942 – Prevedený jednou čatou II/20 práporu výpad na Golodajevku. Prepad neúspešný, nakoľko sa čelné družstvo nemohlo dostať na východný breh Miusu. Mali sme jedného raneného... 16. 1. 1942 – Nepriateľské delostrelectvo a mínometry ostreľovali slabšie najmä stredný a južný úsek. Nepriateľské letectvo previedlo dohromady 10 náletov s 51 lietadlami a ostreľovalo z palubných zbraní obranné postavenie. Lietadlá zhodili aj menší počet bômb a letáky v priestore juž. Novo Bachmutinskij... 19. 1. 1942 – V celom obrannom postavení RD bola živá del. a mín. činnosť. Nepr. letectvo previedlo 7 náletov s 50 lietadlami a bombardovalo Oľchovskij, Novo Oľchovskij a Novo Bachmutinskij. Nepriateľské stíhačky z palubných zbraní ostreľovali obranné postavenie... 25. 1. 1942 – Vyslaná prepádová skupina pod velením dôstojníka do priestoru domkov záp. Golodajevky s úlohou získať zajatcov. Podnik sa nezdaril... 26. 1. 1942 – o 03.15 – Nepriateľská hliadka v sile asi 10 mužov prepadla ruč. granátmi guľ. družstvo pred sev. krídlom 5/21 roty. Jeden muž zranený a ťaž. guľomet poškodený. Prepad bol odrazený paľbou pechotných zbraní... 30. 1. 1942 – 04.00 – Vlastný delostrelecký prepád Krepaki. O 04.05 h od I/21 práporu vyslaná prepádová skupina do Krepaki. Prepad sa nezdaril. Máme 4 ranených a 1 mŕtveho... Ináč až na slabšiu delostreleckú a mínometnú paľbu v celom obranom postavení kľud...⁹ Podobná situácia bola aj v iných dňoch. Napriek tomu jednotky na hlavnom obrannom postavení sa museli pomerne často striedať, a to najmä z dôvodov značného fyzického a psychického vyčerpania ich mužstva, či už po rotách v rámci práporov, alebo po práporoch v rámci plukov. Na južnom krídle obrany však dochádzalo aj k striedaniu s jednotkami 5. divízie SS Wiking. Tak 12. januára 1942 prevzal I/20 prápor úsek obrany práporu Weller. Naopak 21. januára prevzali jednotky divízie SS Wiking úsek obrany I/20 práporu, tentoraz však aj s tým, že došlo k zúženiu obranného postavenia RD asi na 7 km.

Na začiatku druhej polovice februára 1942 celé obranné postavenie RD prevzala nemecká divízia SS Wiking a RD zaujala obranu na prevzatých úsekoch od nemeckej 1. horskej divízie (zo zostavy nemeckého XXXIX. zboru), severne od Golodajevky po obec Dimitrijevka, v šírke asi 9 km. Jednotky RD zaujali nesúvislú obranu v postaveniach na svahoch západne od rieky Mius. Veliteľstvo RD zostalo v Kalinovke, kde 19. marca 1942 prevzal od pplk. gšt. A. Ballaya¹⁰ funkciu náčelníka štábu divízie pplk. gšt. L. Lavotha. Veliteľstvo pešieho pluku 20 (veliteľ – pplk. A. Králik) sa premiestnilo spolu s veliteľstvom divízneho delostrelectva do Stepanovky, veliteľstvo pešieho pluku 21 (po pplk. J. Husárovi prevzal velenie pplk. M. Širica) sa premiestnilo do obce Garany.¹¹ V tomto priestore museli jednotky II/21 práporu pod velením pplk. J. Pulkrábka odražať vážnejšie útoky protivníka podporované delostrelectvom. Prvý z nich sa začal v noci 21. februára o 02.30 h a skončil o 15.40 h. Podľa záznamov vo vojnovom denníku 2. oddelenia veliteľstva RD o 02.30 h začal protivník útok za podpory delostrelectva a mínometov na 6/21 a 7/21 rotu. Jeho hlavné úsilie bolo orientované na predsunutú čatu 6/21 roty, ktorá bola rozmiestnená na nose kóty 76,7. Útok bol vedený z troch strán, pričom z každej z nich protivník útočil asi silou roty. Časti útočiacich jednotiek sa síce podarilo postúpiť až za ženijné prekážky, chrániace postavenie slovenskej čaty, ale boli odrazené. Útok sa opakoval celkom štyrikrát. Vždy však bol s pomocou paľby delostrelectva a mínometov odrazený. O 03.15 h protivník opäť zaútočil, a to štyrmi útočnými skupinami v prvom a dvoma skupinami v druhom slede. Jedna z jeho útočných skupín prenikla medzi 6/21 a 7/21 rotou až k pozorovateľni II/21 práporu, ale dobyť ju nedokázala. Naopak, po nasadení zálohy veliteľa II/21 práporu (pionierskej čaty) musela ustúpiť. Odrazený

⁹VHA Trnava, f. RD, šk. 25, príl. k č. 4.502/Taj., 2. odd., 1943; Velit. RD, č. 768/Taj., 2. odd., 1943.

¹⁰VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz z 21. 3. 1943.

¹¹VHA Trnava, f. RD, 63/1, osobitný rozkaz velit. RD č. 10 z 18. 2. 1942.

bol aj útok, ktorý smeroval na pravé krídlo 7/21 roty. O 11.45 začal ďalší útok sovietskych jednotiek na predsunutú čatu 6/21 roty, ktorý sa podarilo odraziť až o 15.40 h. Straty II/21 práporu predstavovali 2 mŕtvi, 1 nezvestný, 1 ťažko a 2 ľahko ranení.¹² O šesť dní neskôr došlo k ešte rozsiahlejším bojom.

Pred svitaním 27. februára 1942 sa pred južným krídlom obrany RD rozvinul útok troch práporov (po jednom zo 714., 723. a 726. streleckého pluku), ktoré po pontónovom moste prešli na západný breh rieky Mius a zaútočili s dvoma práporami v prvom a jedným v druhom slede na obranné postavenie II/21 práporu v smere na Marinovku. Útok streleckých jednotiek podporovala silná delostrelecká a mìnometná paľba. Aj vďaka tomu sa sovietskym jednotkám podarilo odrezať predsunutú čatu 6/21 roty a ich ľavým krídlom vniknúť do obranného postavenia II/21 práporu. Veliteľ II/21 práporu v tejto situácii o 05.15 h nasadil do protiútku dve čaty 7/21 roty, podporované silnou paľbou vlastného delostrelectva. Jednotky protivníka boli prinútené ustúpiť. Počas dňa bol celý južný úsek obrany RD pod silnou delostreleckou a mìnometnou paľbou. Nakoniec o 22.30 h sa sovietske jednotky opäť pokúsili dobyť kótu 76,7, ale bez úspechu. Počas tohto dňa mala RD straty: 7 mŕtvych a 21 ranených.¹³

V nasledujúcich dňoch sa situácia v úseku RD upokojila. Opäť ju charakterizovala najmä častá obojstranná paľba delostrelectva, činnosť prieskumných a prepadových skupín v nočných hodinách, ako aj príležitostné letecké bombardovanie, ktoré so zlepšovaním sa počas postupne naberalo na intenzite. Od konca marca 1942 aktívnejšej bojovej činnosti bránila rozvodnená rieka Mius, ktorá sa miestami rozliala až do šírky 400 m.

V snahe vytvoriť podmienky na prípadné odznenie rozsiahlejšieho útoku, v ktorom by mohli byť použité aj tankové jednotky protivníka, veliteľ RD gen. A. Malár 25. februára sústredil jednotiek kanónov proti útočnej vozbe (ďalej KPÚV) vytvoril prápor KPÚV pod velením stot. F. Ploskuňáka. Prápor sa skladal z dvoch rôt kanónov proti útočnej vozbe kalibru 37 mm od peších plukov a jednej roty protitankových kanónov kalibru 50 mm. Veliteľstvo práporu KPÚV sa rozmiestnilo v Marinovke. O niečo neskoršie, na začiatku marca 1942, bola so súhlasom MNO nasadená do boja proti pozemným cieľom aj ťažká 88-mm protiletadlová delostrelecká batéria pod velením stot. J. Terebu.¹⁴

V poslednej dekáde februára 1942 gen. Malár zriadil osobitný odznak RD, ktorý mohol nosiť každý príslušník divízie zaradený v nej najmenej šesť týždňov, bol v poli aspoň tri mesiace a správal sa tak, že „nepoškvrnil dobré meno RD.“¹⁵ Musel však riešiť i nepopulárne veci, o čom svedčí článok v dôvernom rozkaze č. 37 z 10. marca 1942, v ktorom sa uvádzalo: „V poslednom čase vyskytlo sa niekoľko prípadov krádeží a lúpeží. Vyšetrovaním sa zistilo, že tieto krádeže sú páchané nie z nedostatku proviantu, ale rôzne obchody, ako kupovanie gramofónov, ťahacích harmoník a pod. láka mužstvo k nízkym a nečestným činom. Upozorňujem na túto neprístopnosť a čo najprísnejšie zakazujem. Slovenský vojak si musí byť vedomý toho, že takýmto činom trpí nielen dobré meno slovenského vojaka, ale celého slovenského národa. Nariadením veliteľom všetkých skupín, aby neustále v tomto zmysle poučovali mužstvo.“ Zhoršovanie disciplíny v jednotkách divízie prinútilo gen. A. Malára, aby na konci marca 1942 vydal nariadenie, v ktorom ukladal, aby si velitelia od čaty vyššie vyhľadali medzi mužstvom spoľahlivých „dôverníkov“ z radov mužstva a poddôstojníkov, prostredníctvom ktorých by mohli sledovať mužstvo, jeho mentalitu a sklony a tak predchádzali „rôznym nepríjemnostiam“. Ďalej veliteľom všetkých hodností zakázal počúvanie cudzieho rozhlasu „(Anglia, Rusko, tajné vysielачky a pod.)“, pod hrozbou, že tomu, kto tento zákaz poruší, rádio odoberie a vezme ho

¹²VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 25, č. 25.768/Taj., 2. odd., 1943.

¹³Tamže.

¹⁴VHA Trnava, f. RD, šk. 20, č. 21.643/Taj., 3. odd., 1942.

Na konci marca 1942 bolo veliteľstvo RD v Kalinovke, veliteľstvo pešieho pluku 20 v Stepanovke a veliteľstvo pešieho pluku 21 v Garanoch.

¹⁵VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz č. 31 z 24. 2. 1942.

na zodpovednosť.¹⁶ Pred koncom prvej polovice apríla 1942 vydal smernice pre veliteľov útvarov, v ktorých ich upozorňoval, že nevenujú dostatočnú pozornosť podriadeným veliteľom, nevydávajú úlohy presne a nekontrolujú vykonávanie rozkazov. Vo vzťahu k nižším veliteľom upozorňoval, že rozkazy vykonávajú veľmi ľahostajne, nestarajú sa o im zverené mužstvo, o správne a včasné zásobovanie mužstva a dobrý chod služby.¹⁷

V dôsledku zmien, ktoré sa uskutočnili v zostave vojsk nemeckej 1. tankovej armády, vydal gen. A. Malár na začiatku druhej dekády apríla 1942 rozkaz na prevzatie časti obranného úseku divízie SS Wiking, západne od rieky Mius medzi obcou Garany a južne od Golodajevky. Veliteľstvo RD ostalo v Kalinovke, veliteľstvo pešieho pluku 20 sa malo premiestniť do obce Novo Aleksandrovskij, veliteľstvo pešieho pluku 21 zostávalo v Garanoch, veliteľstvo 11. delostreleckého oddielu spolu s veliteľstvom prideleného nemeckého 844. delostreleckého oddielu v obci Malopetrovskij.¹⁸ V podstate sa tak RD vrátila na úsek, v ktorom pôsobila do začiatku druhej polovice februára 1942. Jej severným susedom sa v tomto čase stala nemecká 4. horská divízia, patriaca do zostavy XXXXIX. zboru.

Po zaujatí nového úseku obrany došlo k zmene na funkcii veliteľa divízie, keď 27. apríla 1942 gen. A. Malára vystriedal gen. J. Turanec.¹⁹ O dva dni neskoršie došlo i k výmene veliteľa pešieho pluku 20, keď pplk. A. Králik vystriedal pplk. F. Stojan.²⁰ Rozbehla sa i čiastočná výmena príslušníkov RD jednotkami zo Zaisťovacej divízie a zo Slovenska.

Od 1. decembra 1941 do konca apríla 1942 mala RD podľa oficiálnych údajov 124 mŕtvych, 7 zajatých, 12 nezvestných a 2 zbehov. Na jar 1942 však počet zbehov začal narastať, k čomu pravdepodobne prispievalo aj občasné rozhlasové vysielanie z postavení sovietskych vojsk, v ktorom sa k príslušníkom divízie prihovárali ich bývalí spolubojovníci. Tak tomu bolo napr. 22. apríla, keď O. Rusnák, ktorý zbehol 18. apríla, vyzýval na prechod na stranu Červenej armády,²¹ alebo 23. mája, keď s rovnakou výzvou sa na vojakov RD obrátil rtk. M. Stašo, ktorý zbehol 20. mája.²² Len o niekoľko dní neskoršie (28. mája) došlo k prvému zbehnutiu väčšej skupiny príslušníkov RD, keď na stranu Červenej armády prešlo 8 mužov z priezvedného oddielu. O toto zbehnutie sa zaujímal aj veliteľ nemeckého XIV. zboru gen. Wittersheim, ktorého gen. Turanec informoval, že to boli ľudia „skoro bez rozdielu z okolia, kde účinkoval čs. poslanec Čulen, ktorým teraz agitujú bolševici tým, že zhadzujú letáky s jeho fotografiou a jeho prevolaním... táto akcia natrafila len na dobrú pôdu už doma skazených ľudí od PO, ktorí už v Tatrách čarbali nápisy na klobzety, že nejdú von, že prejdú.“²³ Po tomto skupinovom zbehnutí veliteľ RD nariadil, aby sa všetci dôstojníci do veliteľa roty v noci zdržiavali medzi mužstvom v prvej línii, rozprávali sa s ním a zisťovali „jeho myšlienky“. Okrem toho zakázal surové a urážlivé zaobchádzanie s mužstvom a žiadal, aby sa rešpektovala „vojnová psychóza jednoduchého človeka“. S cieľom znemožniť zbehnutia nariadil, aby každý, kto sa opováži opustiť svoj zákop a ísť k drôteným prekážkam, bol „bez milosrdenstva zastrelený“.²⁴ O šesť týždňov neskoršie (14. 6. 1942) si gen. Turanec do svojho denníka poznamenal: „Došiel rádiogram, kde mi dáva MNO pokyny kedy odstreliť a kedy nie osoby, ktoré navádzajú našich vojakov k zlým skutkom. Tento rádiogram má čís. 81/ z 13. 6., naše por. 4. 351. Toto opatrenie som ja už dávno učinil a čudujem sa p. Tatarškovi, že opakuje niečo ako rozkaz, čo som ja už urobil. *Wichtigmacherei*, aby sa povedalo, že pracuje.“²⁵ Zabrániť dezerciam na stranu so-

¹⁶VHA Trnava, f. RD, šk. 20, Velit., č. 24.726/Taj., 2. odd., 1942.

¹⁷VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., šk. 79, Velit., č. 21.729/Taj., 3. odd., 1942.

¹⁸VHA Trnava, f. RD, šk. 20, Velit., č. 1.723/Taj., oper., 3. Odd., 1943. Operačný rozkaz č. 2 z 11. 4. 1942.

¹⁹VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz č. 61 z 27. 4. 1942.

²⁰Tamže.

²¹VHA Trnava, f. RD, Velit., 2. odd., šk. 23, Vojnový denník od 15. 3. do 1. 7. 1942.

²²Tamže.

²³VHA Trnava, f. RD, 30/2/7, Vojnový denník gen. J. Turanca, č. 2, od 10. 4. do 21. 9. 1942, s. 39.

²⁴Tamže, s. 38, 40.

²⁵Tamže, s. 48.

vietskych jednotiek sa snažil aj vydaním „poučenia pre vojakov“, ktoré podriadené jednotky dostali pred koncom prvej dekády júna 1942 s príkazom, aby s ním boli oboznámení všetci vojaci. V závere spomínaného „poučenia“ upozorňoval, že urobil kroky „priamo u ministra vnútra, aby príbuzným zbehov bol zhabaný okamžite majetok a na domoch týchto zradcov bola vyvesená tabuľka s nápisom: *Tu býval zbeh a zradca slovenskej krvi*. Konajte teda dobre svoje ťažké povinnosti, ako verní synovia nášho národa. Netrpte medzi sebou zradu, lebo zrada je opovrhnutia hodná nie len pred ľuďmi, ale aj pred Bohom.“ Na zastrašenie príslušníkov divízie mu prišla vhod aj zmena situácie na fronte, keď ich upozorňoval, že na niektorých úsekoch frontu Nemci už začali ofenzívu. „Má všade úspech. Front sa iste pohne v najbližšej dobe aj v našom úseku. Každého zbeha očakáva teda možnosť, že sa opäť dostane do našich rúk. A to všetci iste dobre viete, čo si zaslúži zradca za to, že svojimi výpoveďami ohrozil životy svojich kamarátov a veliteľov.“²⁶

V máji 1942 sa na južnom úseku východného frontu začali odvíjať udalosti súvisiace s bojom o strategickú iniciatívu a s vytvorením podmienok na letné ťaženie. Ako prvé začali ofenzívnu činnosť nemecké vojská na Kerčskom polostrove, ktoré 8. mája prešli do útoku proti vojskám Krymského frontu a do 15. mája obsadili Kerč. Dňa 12. mája začali vojská Červenej armády charkovskú útočnú operáciu, ale už 17. mája prešli do útoku na charkovskom smere aj nemecké vojská. Charkovská útočná operácia Červenej armády sa skončila neúspechom. Nemecké velenie využilo úspech pri Charkove a počas júna pripravilo a uskutočnilo útočné operácie v priestore Sevastopolu, na voľčanskom (6. armáda) a kupjanskom (1. tanková armáda a časť síl 6. armády) smere, prevzalo strategickú iniciatívu a podľa smernice č. 41 z 5. apríla 1942 pripravovalo generálnu ofenzívu, ktorá sa začala 28. júna. Krátko nato sa zmenila štruktúra velenia nemeckých vojsk, keď skupina armád Juh bola rozdelená na skupinu armád B pod velením poľného maršala F. von Bocka a skupinu armád A pod velením poľného maršala W. von Lista.

Pod vplyvom úspechov nemeckých vojsk na Kerčskom polostrove a v priestore Charkova začal veliteľ RD gen. J. Turanec s prípravami na nasadenie divízie do útočných bojov. Najviac starostí mu robila zlá situácia v zabezpečení jednotiek automobilovými prostriedkami. Po porade s veliteľmi plukov, v polovici júna 1942, sa rozhodol zriadiť automobilový pluk (8 kolón po 20 nákladných automobiloch), ktorý mal zabezpečiť rýchly presun pechoty po etapách. Príslušné nariadenie na jeho vytvorenie vydal na začiatku júla. Okrem toho požadoval, aby MNO zabezpečilo dokončenie výmeny mužstva nástupného ročníka 1939, ktoré bolo v poli od začiatku vojny proti Sovietskemu zväzu a prejavovalo značnú nespokojnosť. Vo svojom denníku si 3. júla k tomu poznamenal: „Urgoval som MNO, aby vybavili otázku výmeny mužstva, keďže to pán Čatloš sľúbil v armádnom rozkaze... Dnes je júl a ešte vyše 600 mužov trčí tu od počiatku... Ľudia, ktorí neboli vymenení chodia neustále k raportu, že minister to sľúbil a že dôstojníci na nich zabudli, že ich velители šli už domov... Minister kazí ľudí jeho sľubmi...“²⁷

So žiadosťami o výmenu alebo aspoň udelenie frontovej dovolenky, sa však príslušníci odvodového ročníka 1939 neobracali len na veliteľa divízie, ale aj na prezidenta republiky a ministra národnej obrany. V listoch zdôrazňovali, že výmenu im sľúbil minister národnej obrany, že väčšina ich ročníka je už doma, ale oni zostávajú v poli, a dožadovali sa spravodlivosti.²⁸

²⁶VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., Velit., č. 1221/Dôv., 1942.

²⁷VHA Trnava, f. RD, 30/2/7, Vojnový denník J. Turanca, č. 2, od 10. 4. do 21. 9. 1942, s. 58.

Dňa 8. júla 1942 si gen. Turanec do denníka napísal: „Strašné, keď MNO chce vyriešiť výmenu starého mužstva tým, že minister však prisľúbil, že nám nariadiť!!! vytriahnuť mužstvo až do tej doby, kým nepríde náhrada umiestniť ho vzadu. Ako si to malý Móric predstavuje, keď každého muža potrebujem, ba čo viac, predlžujú nám front na juh ešte o 6 km. To ovšem doma nechápu.“

Tamtiež, s. 58.

²⁸VHA Trnava, f. MNO, 52 – 4/7 – 7, č. 402.457/Dôv., 1942.

VHA Trnava, f. MNO, 52 – 2/7 – 2, č. 401.479/Dôv., 1942.

Nespokojnosť príslušníkov odvodového ročníka 1939 sa prejavila aj formou, ktorá obzvlášť znepokojila veliteľa RD, a to odmietnutím splnenia rozkazu. Stalo sa tak v podvečer 5. júla 1942 v Artemovke, keď 28 príslušníkov 3/20 roty odmietlo odpochodovať do zákopov. Situáciu musel riešiť veliteľ I/20 práporu mjr. W. Domes, ktorému zástupcovia „starého mužstva RD veľmi slušnou formou predniesli prosbu, aby mužstvo, ktoré je od začiatku u RD a ktorému už niekoľkokrát bola sľúbená výmena, bolo odoslané domov do zázemia.“²⁹ Na druhý deň sa priamo k 3/20 rote dostavil gen. Turanec, ktorý si do denníka poznamenal: „28 starých príslušníkov RD žiadalo, aby nemuselo ísť do okopov, ale aby bolo poslané domov. Vraj pán veliteľ armády (!) vydal rozkaz 91.658/Dôv. 1942, zo dňa 4. II. 42, že do ukončenia zimy budú všetci doma. Že rozkaz bol vydaný je pravdou, máme ho, ba čo viac, veliteľ armády p. Čatloš rozkázal ho i všetkým vojakom v zákopoch podpísať vlastnoručne. K tomu ja len slovíčko *nemožné* môžem podotknúť.“³⁰

ÚTOK NA ROSTOV

V prvej polovici júla sa RD pripravovala na prechod do útoku, ktorý sa mal začať 14. júla. K tomuto dňu mala 6 696 osôb³¹ a skladala sa z veliteľstva, motorizovaného pešieho pluku 20 a 21, priezvedného oddielu 5, delostreleckého oddielu 11, spojovacieho práporu 2, roty KPÚV 11, divíznej roty HKB, 7. a 8. delostreleckej protiletadlovej batérie, pionierskej roty 2, asanačnej roty 11 a jednotiek správ.

Termín vyrazenia do útoku sa však niekoľkokrát zmenil. Medzitým, konkrétne 16. júla 1942, došlo k zmene na poste náčelníka štábu RD, keď pplk. gšt. L. Lavothu vystriedal pplk. gšt. Emil Novotný. O dva dni neskoršie sa zmenilo aj obsadenie funkcie veliteľa pešieho pluku 21, ktorú po pplk. M. Širicovi prevzal pplk. Ondrej Zverin.

Dňa 19. júla bola RD podriadená skupine gen. Wetzela, patriacej do zostavy nemeckej 17. armády. Vo večerných hodinách tohto dňa vydal veliteľ divízie prípravný rozkaz, v ktorom všetkým jednotkám divízie nariadil, aby boli pripravené na okamžité začatie postupu, resp. na prenasledovanie ustupujúcich jednotiek protivníka.³² Útok na smere Golodajevka – Lysogorka – Rostov sa začal v poludňajších hodinách 20. júla. V prvom slede postupoval peší pluk 20 pod velením pplk. F. Stojana, I/21 prápor mjr. V. Šupáka a 2. cyklistická eskadróna. Severne od RD útočila nemecká 9. divízia a na juhu 125. divízia.

Do večera 20. júla dosiahol priezvedný oddiel I/20 prápor priestor západne od potoka Jasinovka, II/21 prápor čiaru asi 5,5 km východne od Golodajevky. Tu prešli do dočasnej obrany. Počas nasledujúceho dňa prvosledové jednotky divízie pokračovali v prenasledovaní ustupujúcich krycích jednotiek sovietskej 31. streleckej divízie (56. armáda). V podvečer 21. júla však II/21 prápor pplk. J. Pulkrábka narazil na silný odpor pri obci Generalskoje, kde bojoval za podpory delostrelectva až do rána nasledujúceho dňa, počas ktorého časť jednotiek I/20 práporu mjr. W. Domesa a I/21 práporu mjr. V. Šupáka prekročila rieku Tuslov. V noci z 22. na 23. júla bolo toto predmostie postupne rozširované tak, že ráno 23. júla z neho mohli tri prápory (I/20, II/20 a I/21) rozvinúť útok na výšiny nachádzajúce sa južne od osady Generelaskoje. Po ich obsadení bol postup peších práporov dočasne zastavený. V priebehu bojov v priestore obce Generalskoje mala RD straty 13 mŕtvych, 79 ťažko ranených a 5 nezvestných.³³

²⁹VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., Velit., č. 1510/Taj., 1942.

³⁰VHA Trnava, f. RD, 30/2/7, Vojnový denník gen. J. Turanca, č. 2, od. 10. 4. do 21. 9. 1942, s. 60.

³¹VHA Trnava, f. MNO, 20/6/36, príl. k č. 82.884/Taj., 3. odd., 1942.

³²VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., Velit. RD. č. 1638/Taj., 1942.

³³VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 25, č. 4502/Taj., 2. Odd., 1943.

Po zlomení odporu sovietskych krycích jednotiek pri obci Generalskoje vyslal veliteľ RD 23. júla dopredu predvoj tvorený priezvedným oddielom pod velením stot. L. Kuchtu, za ktorým postupoval II/21 prápor pplk. Pulkrábka. Priezvedný oddiel dosiahol o 16.45 h severný okraj Rostova. Pretože na osi jeho postupu už bojovali nemecké tankové jednotky (4. tankový pluk 13. tankovej divízie), útok prerušil³⁴ a pokračoval v ňom až v nasledujúcom dni s úlohou preniknúť na Zelený ostrov. Po tuhom boji obsadil most cez pravé rameno Donu a do večera 24. júla vybojoval na Zelenom ostrove predmostie. Sem sa v ranných hodinách 25. júla presunuli jednotky pešieho pluku pplk. O. Zverina, ktoré pokračovali v čistení ostrova, vybojovali predmostie za južným ramenom Donu a rozvíjali útok juhovýchodným smerom k železničnej trati Batajsk – Olginskaja. Uvedenú železničnú trať dosiahli v ranných hodinách 26. júla. Gen. Turanec si v tento deň mohol do denníka poznamenať: „Boli sme prví, ktorí sme vytvorili za Donom predmostie a len o 24 hod. neskôr padol Batajsk a o 48 hod. neskôr Olginskaja.“³⁵ Pred poludním 26. júla však došlo k stiahnutiu I/21 práporu mjr. Šupáka späť na Zelený ostrov, kde zaujal obranu na južnom okraji ostrova. Za južným ramenom Donu, v medzere medzi nemeckou 198. (vľavo) a 125. (vpravo) divíziou, zostal len Pulkrábkov II/21 prápor, ktorý musel 26. júla odražať protiútok sovietskeho práporu a pod jeho tlakom ustúpiť svojim ľavým krídlom asi 1, 5 km na úroveň susedných nemeckých jednotiek. Na druhý deň spoločne s nemeckými jednotkami prešiel opäť do útoku, v poobedňajších hodinách dosiahol železničnú trať a na dosiahnutej čiare zaujal dočasnú obranu. Ráno 28. júla potom postupoval smerom na dedinu Ogpu, ktorú obsadil o 08.30 h. Ostatné jednotky divízie sa počas tohto dňa sústredili v Rostove, s úlohou „vyčistiť“ pridelené úseky mesta od „ukrytých partizánov“, zozbierať zanechaný sovietsky vojenský materiál a pripraviť sa na ďalšie nasadenie.

Dňa 24. júla 1942 prišiel do Rostova minister národnej obrany gen. F. Čatloš, ktorý sa počas tohto dňa zastavil v úseku nemeckej 125. divízie. Na druhý deň si prezrel bojisko pri obci Generalskoje a 26. júla, po prehliadke bojiska na Zelenom ostrove (spolu s ním boli gen. Turanec, pplk. Tatarko, stot. Gesteš a npor. Dubovský), vyznamenal veliteľa RD gen. J. Turanca Vojenným víťazným krížom II. triedy a inými vyznamenaniami 22 príslušníkov divízie.³⁶ Dňa 27. júla, pred odchodom z Rostova, vydal osobitný armádný rozkaz, v ktorom vyslovil „svoje veliteľské uznanie rýchlej divízii ako celku“ a popri statočných činoch mužstva vyzdvihol „tentoraz aj schopnosť a premyslenosť i pružnosť veliteľského zboru a najmä energiu a dôvtipnosť samého veliteľa RD“. Obzvlášť ocenil, že jednotky divízie za päť dní dokázali v bojoch prekonať 120 km „kráčajúc vždy v čele postupujúcich susedných nemeckých divízií“, čím „hodnotu slovenského vojaka v porovnaní s dokonalým nemeckým armádnym strojom vysoko zapísali do vedomia vojenských odborníkov“. V závere rozkazu sa na vojakov obrátil s apelom: „Národ potrebuje takéto vaše hrdinské i statočné skutky pre svoju istotu dnes i v budúcnosti... Na podklade Vašej obetavosti, Vašich zásluh a Vášho dôrazu vyvedie náš spoločný najvyšší veliteľ a prezident Republiky Dr. Jozef Tiso náš štát na výslnie vekov a privedie ho do oblasti nového sveta i novej Európy, ktorú kliesni i tvorí pre nás všetkých veľký Führer Adolf Hitler.“³⁷ Prezident republiky J. Tiso v telegrame adresovanom veliteľovi RD vyslovil gen. Turancovi a príslušníkom divízie svoje „najvyššie uznanie a vrelú vďaku za statočnosť a hrdinské plnenie povinností k vlasti“ s odkazom, že tým upevňujú základy slovenského štátu a prispievajú „k zaisteniu lepšej a krajšej budúcnosti nášho národa“.³⁸

³⁴Priezvedný oddiel utrpel straty 6 padlých a 12 ranených.

VHA Trnava, f. RD, Velit., 37/2/8, č. 28.488/Taj., 1. odd., 1942.

³⁵VHA Trnava, f. RD, 30/2/7, Vojnový denník gen. J. Turanca, č. 2, od 10. 4. do 21. 9. 1942, s.70.

³⁶VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 28.448/Taj., 1. odd., 1942.

³⁷VHA Trnava, f. RD, Velit., 63/1, č. 28.186/Dôv., 1. odd., 1942.

³⁸VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., Velit. RD č. 28.128/Dôv., 1. odd., 1942.

RÝCHLY POSTUP NA JUH

Ešte pred dobytím Rostova, 23. júla 1942, vydalo vrchné veliteľstvo nemeckej brannej moci smernicu č. 45 – plán Edelweis, ktorá stanovila úlohy skupiny armád A pod velením gen. poľného maršala W. von Lista po prekročení rieky Don.³⁹ Jej bližšou úlohou bolo obkľúčiť a zničiť vojská Červenej armády nachádzajúce sa medzi riekami Don a Kubáň. Okrem toho sa mal prekročiť Kerčský prieliv a zasadiť úder jedným zborom 11. armády cez Tamanský polostrov smerom na Krasnodar. Po splnení tejto úlohy mala 17. armáda útočiť na Novorosijsk a Tuapse s cieľom dosiahnuť pobrežie Čierneho mora a postupovať pozdĺž pobrežia na Suchumi a Batumi do Zakaukazska, 1. tanková armáda (veliteľ genplk. Ewald von Kleist) mala útočiť smerom na juhovýchod s cieľom obsadiť Groznyj, Machačkalu a Baku. Smernica predpokladala taktiež útok cez hlavný Kaukazský chrbát na Tbilisi a Kutajsk.

Na fronte proti skupine armád A sa za južným brehom Donu bránili vojská sovietskeho Južného a Severokaukazského frontu, ktoré boli na konci júla zlúčené do nového Severokaukazského frontu pod velením maršala S. M. Buďonného a rozdelené do dvoch operačných skupín – Donskej (veliteľ gen. R. J. Malinovskij, na začiatku druhej dekády augusta bola zrušená) a Prímorskej (veliteľ gen. J. T. Čerevičenko).⁴⁰ Pod tlakom úderného zoskupenia nemeckej skupiny armád A boli sovietske vojská prinútené ustupovať k Stavropoľu a Kropotkinu a 3. augusta dostali rozkaz stiahnuť sa za riekou Kubáň. O tri dni neskôr nemecké vojská v priestore mesta Armavir prekročili riekou Kubáň. V polovici augusta však odpor sovietskych vojsk výrazne narástol a 17. augusta vojská Prímorskej skupiny zastavili postup nemeckých vojsk v severných predhorách západnej časti Kaukazu.

Uvedený vývoj na fronte na juh od Rostova predurčoval charakter činnosti RD, ktorá 31. júla dostala rozkaz opustiť Rostov a postupovať za nemeckými prvosledovými väzškami. Túto úlohu už plnila v podriadenosti gen. Kirchnera – veliteľa nemeckého LVII. tankového zboru, ktorý patril do zostavy 1. tankovej armády gen. E. von Kleista.

V dňoch 1. až 3. augusta, za veľkých horúčav, sa súčasť RD postupne presúvali po osi Rostov – Popov – Jegorlikskaja – Beleja Glina – Novo Pokrovskaja bez toho, aby sa dostali do kontaktu s jednotkami protivníka. Ich úlohou bolo chrániť pravý bok divízie SS Wiking. Dňa 4. augusta dostala divízia rozkaz postúpiť cez Dmitrijevsuju do priestoru obce Losenskaja a vytvoriť predmostie na rieke Čelbas. Jej splnenie zabezpečoval peší pluk 20 pod velením pplk. Stojana, zatiaľ čo peší pluk 21 pplk. Zverina zostal v obrane pri obci Novo Pokrovskaja. Po obsadení Losenskej a vytvorení predmostia na rieke Čelbas dostal peší pluk 20 rozkaz postupovať v smere na severný okraj Kropotkina. Pred hlavnými silami pluku postupovala prieskumná jednotka, ku ktorej sa pridala aj veliteľ II/20 práporu mjr. Budinský. Asi 3 km severne od Kropotkina sa dostala do guľométnej paľby, počas ktorej mjr. Budinský a jeho spojka padli. Velením práporu II/20 bol dočasne poverený stot. E. Scholtz (7. augusta prevzal velenie stot. Š. Želinský). O 17,00 h I/20 prápor zaujal obranu severne od Kropotkina. „Dostal však omylom nemeckú delostreleckú a mínometnú paľbu zo západ. priestoru Kropotkina, na čo ustúpil asi 1500 m, kde zaujal opäť obranu.“⁴¹ Večer toho istého dňa sa pod paľbu, tenzoraz sovietskeho delostrelectva, dostalo aj obranné postavenie II/20 práporu západne od Kropotkina. Na druhý deň jednotky pešieho pluku 20 vystriedali časti jednotiek divízie SS Wiking, nachádzajúce sa v Kropotkine, s úlohou kryť mesto na južnom a západnom smere. Do

³⁹Skupina armád A sa v tomto čase skladala z 1. a 4. tankovej armády, 17. armády, 3. rumunskej armády a nemeckej 11. armády na Kryme. Po stroskotaní pokusu o dobytie Stalingradu z chodu prešla 4. tanková armáda (bez XXXX. tankového zboru) 31. júla 1942 z kaukazského na stalingradský smer. Štyri divízie 3. rumunskej armády podliehali nemeckej 4. tankovej armáde a ďalšie tri divízie nemeckej 17. armáde.

⁴⁰Dňa 1.9. 1942 bol Severokaukazský front premenovaný na čiernomorskú skupinu, ktorá vošla do zostavy Zakaukazského frontu.

⁴¹VHA Trnava, f. RD, Velit., 2. odd., šk. 39. Záznamy správ, situačné hlásenia. Peší pluk 20 – prehľad udalostí od 4. do 10. 8. 1942.

priameho kontaktu s jednotkami protivníka sa pritom na južnom smere dostal I/20 prápor (veliteľ mjr. Lehocký), keď okolo 13. h na jeho obranné postavenie zaútočila sovietska jednotka v hodnote zosilnenej roty.

Ráno 7. augusta 1942 bol na ľavom brehu rieky Kubáň spozorovaný ústup krycích sovietskych jednotiek juhozápadným smerom. Preto veliteľ RD vydal rozkaz na ďalší postup divízie v dňoch 7. a 8. augusta, prekročením rieky Kubáň pri obci Grigoripolskaja a dosiahnutie priestoru obce Gul'keviči. Odtiaľ smeroval postup jednotiek prvého sledu divízie (peší pluk 21), ktorý mal zaisťovať západný bok divízie SS Wiking, k rieke Laba, južne od obce Tenginskaja, kde napoludnie 9. augusta II/21 prápor pplk. Pulkrábka obsadil predmostie. Do večera nasledujúceho dňa zaujali jednotky pešieho pluku 21. obranu v priestoroch obcí Novolabinskaja a južne od obce Tenginskaja, zatiaľ čo ostatné súčasti RD sa zhromažďovali v priestore obce Aleksejevskij. V tejto situácii vydal gen. J. Turanec osobitný rozkaz na reorganizáciu divízie z dôvodu nedostatku motorových vozidiel.⁴² Dňom 11. augusta od 24.00 h odobral pešiemu pluku 20 (veliteľ pplk. Stojan) všetky motorové vozidlá (okrem osobného auta veliteľa pluku a ukoristených sovietskych automobilov) a prideliť mu vozatajskú kolónu pod velením pplk. J. Malára na zabezpečenie prepravy ťažkých zbraní a zásobovania. Presuny jednotiek pluku sa mali vykonávať „peším pochodom, denne 20 – 25 km, podľa rozkazov vel. RD“. Odňaté motorové vozidlá prideliť pešiemu pluku 21 (vel. pplk. Zverin), ktorý sa tak mal stať „úplne motorizovaný“ a schopný naraz sa presunúť „s pechotou a ťažkými zbraňami a muníciou“. Po tejto reorganizácii peší pluk 21 postupoval na čele RD k rieke Belaja do priestoru obce Belorečenskaja. Dňa 14. augusta sa jeho jednotky zmocnili obce Bšeduchovskaja a za podpory delostrelectva vytvorili predmostie na rieke Pšiš. O deň neskoršie jednotky pešieho pluku 20 obsadili obec Martanskaja. V týchto dňoch bol veliteľ RD gen. J. Turanec v povznesenej nálade. Prijímal gratulácie k vyznamenaniu Rytierskym krížom Železného kríža, ktoré mu 13. augusta na veliteľstve divízie vo Voronove – Dašov odovzdal veliteľ LVII. zboru gen. Kirchner. V dôvernom rozkaze zo 14. augusta 1942 k tejto udalosti gen. Turanec uviedol: „Vodca nemeckého národa a najvyšší veliteľ nemeckej brannej moci Adolf Hitler ma vyznamenal 7. augusta 1942 Rytierskym krížom Železného kríža, ktorý mi dňa 13. augusta 1942 z rozkazu Führera odovzdal gen. panciernikov Kirchner. Tento kríž budem s pýchou nosiť, lebo v ňom nevidím len vyznamenanie svojej osoby, ale predovšetkým hrdinských skutkov všetkých príslušníkov RD a najmä tých, ktorí v tvrdých a historických bojoch na Miusu, pri Generalskoje, v Rostove, na Zelenom ostrove a na kaukazských predpoliach preslávili meno slovenskej armády a národa... očakávam od vás, že aj naďalej splníte tak skvele svoje úlohy, bok po boku s nemeckými kamarátmi v tomto najväčšom boji ľudstva, a poniesiete víťazný štít RD v duchu nášho hesla: *Napred až do konečného víťazstva!*“⁴³

Veliteľ divízie však nebol so všetkým spokojný tak, ako by sa zdalo podľa hodnotenia skutkov príslušníkov divízie v citovanom rozkaze. O niečo neskoršie vydal zvláštny dôverný rozkaz – len pre veliteľov plukov, v ktorom kritizoval veliteľa pešieho pluku 20: „U jedného veliteľa pluku zistil som nehorázne poklesky: 1) Celú dobu, čo je u RD nadáva na všetko, čo mu prináša ťažkosti v jeho osobnom pohodlí a kritizuje každý rozkaz, ktorý mu je daný a to vždy pred svojimi podriadenými, čo podryva kázeň celej jednotky. Varujem pred takýmto počínaním, zakazujem ho a ešte sebemenšie previnenie sa v tomto smere má za následok pojednanie u polného súdu... 3) Žiadať neustále strelivo, ale nestarať sa o to, aby strelivo, ktoré má pluk stále voziť so sebou a nerozhadzoval ho a nenechával ho roztrúsené po celej ose svojho postupu, je nie umením veliteľským, ale pri najmenšom zločinom... 4) Veliteľ pluku sa ponosuje na malé bojové stavy, ale už celých 15 (pätnásť) dní sa mu vozia chlapi na vozoch trénu vzadu... Toto moje veliteľské ponaučenie nech slúži dotyčnému veliteľovi ako akt kamarát-

⁴²VHA Trnava, f. RD, Velit., 2. odd., šk. 21, č. 28.240/Taj., 1. odd., 1942.

⁴³VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz zo 14. 8. 1942.

stva a gentlemanstva, lebo podľa prísnych vojenských predpisov mal by som jednat' úplne ináč, čoho som si vedomý.⁴⁴

Na začiatku druhej polovice augusta 1942 bola RD v dočasnej obrane približne na čiare Martanskaja – Okt'abrskij. Tu sa skončilo jej rýchle napredovanie od rieky Don a očakávali ju boje v zalesnenom a ťažko prichodnom teréne severného predhoria západnej časti Kaukazu, a to nielen s pravidelnými jednotkami Červenej armády, ktorých odpor postupne narastal, ale aj s partizánmi vo vlastnom tyle. V tomto čase mala 6 187 príslušníkov a skladala sa z peších plukov 20 a 21, priezvedného oddielu 5, delostreleckého oddielu I/11, roty kanónov proti útočnej vozbe 11, divíznej roty horských kanónov, 7. a 8. batérie protiletadlových kanónov, spojovacieho práporu 2, pionierskej roty 2, asanačnej roty a jednotiek správ.⁴⁵

NOVÉ ÚLOHY A NARASTAJÚCE PREJAVY ROZKLADU

Zatiaľ čo v prvej polovici augusta RD postupovala za prvosledovými nemeckými divíziami, pričom do sporadických bojov zasahovalo predovšetkým jej delostrelectvo, teraz ju opäť čakalo nasadenie v predných frontových líniiach. Keď nemecká 198. divízia (patrila do V. zboru 17. armády) dosiahla priestor obce Saratovskaja (severne od Gorjačeho Ključa) a divízia SS Wiking obsadila priestor Černigovskaja – Linejnaja (východne od Gorjačeho Ključa), dostala 17. augusta rozkaz postupovať juhozápadným smerom a zmocniť sa priestoru Kutajskaja – Abchazskaja v medzere medzi 198. divíziou na západe a divíziou SS Wiking na východe. Na splnenie tejto úlohy musel veliteľ divízie nasadiť do prvého sledu oba pešie pluky. Na druhý deň peší pluk 20 (veliteľ pplk. Stojan) útočil smerom na obec Kutajskaja a peší pluk 21 (veliteľ pplk. Zverin) smerom na obec Abchazskaja. Dňa 19. augusta pokračovala RD v útoku smerom na Chatyps (p. pl. 20) a Suchaja Zize (p. pl. 21), pričom mala nadviazať spojenie s divíziou SS Wiking, ktorá sa nachádzala v obrane v priestore Linejnaja – Kura Zize. Zatiaľ čo jednotkám pešieho pluku 21 sa do večera 19. augusta podarilo dosiahnuť dedinu Suchaja Zize a obsadiť jej severnú časť, peší pluk 20 úlohu splniť nedokázal. Jeho II/20 prápor pod velením stot. Želinského narazil na kóte 106 na silný odpor časti krycích jednotiek 714. streleckého pluku (395. strel. divízia) a ustúpil späť k obci Kutajskaja. K úspechu nevedli ani opakované útoky uskutočnené v nasledujúcich dňoch. V hlásení o situácii RD dňa 25. augusta, odoslanom na MNO, gen. Turanec k tomu uviedol: „Všeobecný dojem veliteľa divízie je tento: Nepriateľ sa na celom fronte odvážne drží a bráni a chce stoj čo stoj zabrániť preniknutie k Čiernemu moru a nevylučuje, že by mohol podniknúť všeobecný protiútok, lebo zo dňa na deň sa zosiluje...“⁴⁶ Úspešnejšie však neboli ani susedné nemecké divízie. 198. divízia dosiahla čiaru 2 km južne od mesta Gorjačij Ključ a divízia SS Wiking bola časťou svojich síl v obrane pri Kura Zize. Na začiatku poslednej dekády augusta 1942 sa tak sovietskym vojskám podarilo zachytiť na severných predhoriach Kaukazu, zastaviť postup protivníka a prinútiť ho prejsť do obrany. Pritom medzi prvosledovými nemeckými divíziami, ale i ich plukmi, vznikli až niekoľkokilometrové medzery. Cez tieto neobsadené úseky prenikali sovietske úderné skupiny a z tyla a bokov napádali nemecké i slovenské jednotky. Okrem toho v tyle stále aktívnejšie pôsobili partizáni.

Po prepade troch nákladných automobilov s pohonnými hmotami v priestore obce Bšeduchovskaja večer 23. augusta 1942, veliteľ divízie gen. J. Turanec vydal 24. augusta osobitný rozkaz č. 41, v ktorom upozorňoval, že ním vydané nariadenia na protiopatrenia proti partizánom sa väčšinou nedodržiajú, a preto znova nariaďuje, aby sa mimo posádky (osady) jazdilo len vo dne a v skupinách, ktoré musia mať najmenej tri autá. Na každom nákladnom aute

⁴⁴VHA Tmava, f. RD, Velit., 37/1/8, č. 28.297/Dôv., 1. odd., 1942.

⁴⁵Tamže, č. 28.331/Taj., 1. odd., 1942.

⁴⁶VHA Tmava, f. RD, Velit., šk. 46. Situácia RD 25.8.1942 do 19. 00 hod., č. 272.

malo byť najmenej päť vyzbrojených mužov a mužstvo malo byť na prepad partizánov neustále pripravené. Jazdy v noci sa mohli uskutočňovať len v ojedinelých prípadoch, aj to len vtedy, keď skupina má najmenej desať automobilov. Okrem toho nariadil: „1/ Od dnešného dňa každého partizána, ktorého prichytíte so zbraňou v ruke, alebo so zbraňou u seba ukrytou, na mieste bez vypočutia odstreľte. 2/ Pre výstrahu poveste niekoľko zastrelených partizánov na frekventovaných miestach pri ceste s nápisom *Partizán*. 3/ Každá jednotka, ktorá v určitej osade je ubytovaná, zaistí sa hneď po príchode do osady z jej obyvateľov, najmenej 5 najvýznamnejšími rukojemníkmi z radu občanov. Potom jednotka po osade rozhlási, že keď v osade, alebo v jej okolí partizáni niektorého člena slovenskej armády prepadnú, budú rukojemníci bez milosti popravení. K tomuto účelu zostaví si každá jednotka už vopred popravicu čatu (1 + 10), ktorú vyzbrojí ruskými zbraňami a strelivom. V sídle veliteľstva divízie popravicu skupinu zostaví 2. odd...“⁴⁷ V hlásení na MNO potom oznámil: „Dnešného dňa vydal som nariadenie, podľa ktorého každý partizán musí byť na mieste odpravený a keď to nebude stačiť, dám odpraviť z okolitých dedín popredné osoby...“⁴⁸

Prvá poprava zajatého partizána nenechala na seba dlho čakať. Večer 27. augusta partizáni prepadli dve autá, na ktorých sa vracal stot. Mačura s delostreleckými pozorovateľmi do vlastného palebného postavenia. Osobné auto bolo zapálené a zhorelo, nákladné auto bolo paľbou partizánov poškodené. Zranenie utrpel stot. Mačura a traja vojaci, 2 vojaci boli nezvestní. V hlásení na MNO zo dňa 28. augusta, v ktorom gen Turanec o. i. oznamoval ešte ďalšie dva prepady partizánov, súčasne hlásil: „Jednotky RD povesili dnes jedného partizána a ostatných 5 chytených bude tiež popravených.“⁴⁹ Spomínaní piati partizáni boli popravení v nasledujúcom dni, z toho traja zastrelením a dvaja obesením (boli označení tabuľkou s nápisom *Som partizán*).⁵⁰ Rovnaký osud postihol aj dvoch partizánov, ktorí padli do zajatia 4. septembra. Boli obesení na námestí v obci Imeretinskaja.⁵¹

S odvolaním sa na stále prepadávanie jednotiek divízie a jednotlivých automobilov nepriateľskými skupinami a partizánmi, vydal gen. Turanec 31. augusta 1942 nariadenie, na základe ktorého sa zorganizovali dva motorizované stíhacie oddiely (MSO). Ich úlohou bolo, aby v prípade objavenia sa nepriateľských jednotiek alebo partizánov v tyle vlastných vojsk sa v čo najkratšom čase dostavili do daného priestoru a zničili alebo prenasledovali nepriateľa. Mužstvo zaradené do MSO malo byť v neustálej pohotovosti. Právo disponovať s týmito oddielmi si vyhradil veliteľ divízie.⁵² Už 19. septembra však boli MSO zrušené a ich úlohy prevzala záložná rota, ktorá pôsobila pri veliteľstve RD.⁵³

V druhej polovici augusta 1942 došlo k preskupeniu síl skupiny armád A, ktorá mala pokračovať v útoku na Kaukaz na troch smeroch: 17. armáda pozdĺž čiernomorského pobrežia od Anapy na Batumi, XXXIX. horský zbor cez Veľký Kaukaz na Suchumi a Kutaisi a 1. tanková armáda z priestorov Piatigorska a Prochladného na Ordžonikidze, Groznyj, Machačkalu a Baku. Vzhľadom na smerovanie ďalšieho postupu 1. tankovej armády bol LVII. zbor (divízia SS Wiking, 198. divízia a RD) podriadený veleniu nemeckej 17. armády.

Na začiatku septembra 1942 sa RD nachádzala v obrannom postavení v priestore Suchaja Zize – kóta 260, severovýchodne od Gorjačeho Ključa, medzi 198. divíziou (na západe) a di-

⁴⁷VHA Trnava, f. RD, Velit., č.25.513/Taj., 2. odd., 1942.

⁴⁸VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 46, denné správy, č. 271 zo 14. 8. 1942.

⁴⁹Tamže, č. 275 z 28. 8. 1942.

⁵⁰Tamže, č. 276 z 29. 8. 1942.

⁵¹Tamže, č. 282 zo 4. 9. 1942.

V zápisnici spísanej v januári 1947 v Prahe gen. J. Turanec k tomuto uviedol: „Obesenie bolo prevedené na námestí v obci Imeretinskaja vo dne. Mŕtvolý viseli celé odpoľudnie a celú noc preto, aby táto skutočnosť zapôsobila odstrašujúcim príkladom na miestne obyvateľstvo.“

Archív MV SR Levoča, f. B 9/2, inv. j. 305, s. 19.

⁵²VHA Trnava, f. RD, 20. P. pl., Velit. RD, č. 28.395/Dôv., 1. org., 1942.

⁵³VHA Trnava, f. RD, 20. P. pl., Velit. RD, č. 25.598/Dôv., 1. odd., 1942.

víziou SS Wiking (na východe). V nasledujúcich dňoch a týždňoch bol charakter jej činnosti ovplyvňovaný skutočnosťou, že vojská protivníka zaujali pevnú obranu a stále viac rozvíjali aktivity svojich úderných skupín, využívajúcich charakter terénu na prekvapivé prepady vyčerpávajúce nielen fyzické, ale aj psychické sily príslušníkov jednotiek RD. Tak napríklad dňa 2. septembra 1942 o 00.15 h sa začal útok v sile asi jedného pluku na postavenie pešieho pluku 21. O 01.30 h začali sovietske jednotky útok na postavenie I/20 práporu a súčasne prepad paľbou mínometov a guľometov na pozície 7/20 roty. O 03.30 h uskutočnil protivník nový útok na obranné postavenie pešieho pluku 21, podporovaný silnou mínometnou a delostreleckou paľbou. Straty slovenských jednotiek v tomto dni boli: 2 mŕtvi a 11 ranených.⁵⁴ Podobné situácie sa opakovali takmer každý deň, i keď väčšinou boli útoky na postavenia slovenských jednotiek uskutočňované menšími silami. Tak to bolo aj 10. septembra, keď o 02.30 h úderná skupina prepadla veliteľstvo pešieho pluku 20, o 08.00 h kuchynský trénn na ceste z obce Kutajskaja na kótu 106 a palebné postavenie 2/11 delostreleckej batérie,⁵⁵ alebo 12. septembra, keď sa sovietske úderné skupiny pokúsili vniknúť do dediny Kutajskaja, o 05. 00 h zaútočili na pozície jednotiek pešieho pluku 20 na kóte 260, o 07.00 h prepadla nepriateľská úderná skupina kuchynské trény pešieho pluku 20 na ceste medzi kótou 106 a kótou 260. Po vyhodnotení situácie preto veliteľstvo RD v osobitnom rozkaze č. 49 zo 17. septembra 1942 upozorňovalo, že nepriateľ „zlepšuje svoje obranné postavenie a zosiluje ho doplnkami mužstva a zbraní. Vysielá hlboko do predpolia úderné skupiny... s úlohou – prepadávať trény a slabšie jednotky, – ničiť prísunové cesty, na ktoré kladie míny, – rušiť zásobovanie, – rušiť telef. vedenie, event. odpočúvať telef. rozhovory.“⁵⁶

Útočnú činnosť miestneho významu však uskutočňovali aj jednotky RD. Tak to bolo aj spomínaného 12. septembra, keď za silnej podpory delostrelectva zaútočili na obranu protivníka na kóte 288, 2.⁵⁷ Dňa 26. septembra o 07.00 h vyrazili dve úderné skupiny od I/20 a I/21 práporu s úlohou dosiahnuť hrebeň severne od Chatypsa. Počas dopoludnia prešli do útoku za svojimi údernými skupinami oba prápory, podporované delostrelectvom. Po nasadení záložného II/20 práporu postúpili tieto jednotky asi o 3 km. Potom však narazili na silné obranné postavenie sovietskych jednotiek, ktoré prešli do opakovaných protiútokov. Pokusy RD o rozvinutie útočnej činnosti pešieho pluku 20, posilneného I/21 práporom, pokračovali aj v nasledujúcich dňoch, pričom II/20 prápor bol 29. septembra dočasne podriadený nemeckému 326. pluku, ktorý taktiež útočil na Chatyps. Počas septembra, v dôsledku bojov, ktoré neprinesli žiadnu podstatnejšiu zmenu v priebehu frontu, RD zaznamenala straty 31 padlých a 234 ranených.⁵⁸

V tomto čase sa velenie RD popri úlohách spojených s budovaním obrany vlastných jednotiek, s opakovanými pokusmi o útoky v priestore Chatypsa, odrážaním útokov jednotiek protivníka a zabezpečením vlastného tyla muselo zaoberať aj situáciou v jednotkách, ktorá sa vyznačovala výrazným poklesom disciplíny a morálky dôstojníkov i mužstva. Stav v jednotkách RD výstižne charakterizovalo situačné hlásenie veliteľa I/21 práporu mjr. V. Šupáka z 31. augusta 1942, ktoré veliteľ pešieho pluku 21 pplk. O. Zverin ešte v tom dni postúpil veliteľovi divízie. Mjr. Šupák v tomto hlásení hodnotil náladu dôstojníkov a mužstva ako veľmi pokleslú. Príčiny videl v tom, že väčšina z nich „je zo ZD. Je v poli od začiatku, nemala dovolenku, stálym zasadením u Golodajevky a potom v útočnom boji je duševne a telesne unavená a vyčerpaná. Potrebuje oddychu, doplnenie počtov, odevu a výstroja, čistenie zbraní a výstroja, umývanie, kúpanie tela a pranie prádla.“ Pri hodnotení početného stavu rôt mjr. V. Šupák upozorňoval, že je veľmi nízky, „takže pre bojové úlohy zvlášť v lesnatom a horskom teréne vôbec nedostačuje. Stavý sú len 50 a 60 % predpísaného počtu. Stále narastajúci počet ranených

⁵⁴VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 46, denné správy, č. 280 z 2. 9. 1942.

⁵⁵Tamže, č. 288 z 10. 9. 1942.

⁵⁶VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 37, č. 22.121/Taj., 3. odd., 1942.

⁵⁷VHA Trnava, f. RD, Velit., šk.46, denné správy, č. 290 z 12.9.1942.

⁵⁸VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 9, č. 29.326/Dôv., 1. odd., 1942.

a chorých tento stav ešte stále rýchle znižuje.⁵⁹ Veliteľ pluku pplk. O. Zverin k uvedenému hláseniu dodal: „a) Morálka mužstva následkom dlhotrvajúcich bojov a nepretržitého zasedania jednotiek v prvom slede značne poklesla. Javí sa nielen duševná depresia, ale tiež veľká fyzická únava. Zvlášť pôsobí na mužstvo veľká aktívna činnosť nepriateľa, t. j. stále nočné útoky na obranné postavenia, ako aj nočné a denné prepady veliteľstva pluku a jednotiek donášajúcich proviant a muníciu dopredu. Nie v malej miere pôsobili straty mŕtvych, ranených a nemocných, ktoré pluk v doterajších bojoch utrpel. Napr. v mesiaci august padlo 19, ranených 81, nezvestných 5 a chorých 20. b) Terén v ktorom pluk nateraz bojuje nie len že je veľmi členitý a husto pokrytý lesným porastom a zalesnený natoľko, že pri nepr. útoku nie je možný prehľad situácií a jednotka či už družstvo, alebo čata nedozvie sa o vývoji boja až keď tento skončí. Na tento spôsob boja t. j. boj v lese mužstvo i nižší velitelia nie sú zvyklí... V určitej miere vystupňovala sa nervozita i u dôstojníkov, keďže pri často opakovaných sa denných a nočných prepadoch a útokoch žiadali niektorí velitelia odo mňa posilu... i keď sami mali vedomosť, že vel. pluku už nemá žiadnych prostriedkov a že obranná zostava pluku, v ktorej sa pluk teraz nachádza, vyčerpala a upotrebila všetky jednotky... Dovoľujem si znova zdôrazniť, že nervozita u mužstva nadobúda veľmi vážneho stupňa, lebo neustála nepriateľská paľba a prepady vyčerpali mužstvo úplne až k strachu a sotva verím, že pri eventuálnych akciách nepriateľských jednotky obstoja... Posudzujem celý morálny stav za veľmi vážny a doporúčam, aby mužstvu bol umožnený úplný kľudný odpočinok...“⁶⁰

Gen. J. Turanec na základe tohto hlásenia vyslal k pešiemu pluku 21 prideleného dôstojníka 2. oddelenia npor. Š. Vajdu, aby preveril tvrdenia mjr. V. Šupáka a pplk. O. Zverina. V úradnom zázname zo 4. septembra však npor. Vajda tieto tvrdenia nielenže nevyvrátil, ale poukázal aj na ďalšie problémy. Na základe vlastného pozorovania a rozhovorov s príslušníkmi pluku v zázname uviedol: „... Z celkového počtu vojakov v obranom postavení na okraji lesov, je rozmiestnená len asi jedna tretina, takže len táto vidí svoje predpolie pár sto metrov a z časti priestor obsadený nepriateľom. Okopy sú pre ležiaceho a kľáčiaceho strelca. Teoretická hustota obsadenia obranného postavenia je 20 – 60 m na vojaka... Morálny stav: nie len mužstva, ale bez výnimky všetkých veliteľov za dobu všetkých doterajších operácií RD nezrovnateľne zlý. Zoslabenie bojovej morálky a ohrozenie bojovej schopnosti zapríčiňuje: 1. Pocit osamotenosti a bezvládnosti. Vojaci hovoria: *V tých blbých lesoch sme ostrovom smrti...* 2. Malé bojové stavy a to jak veliteľského zboru a personálu, tak strelcov... 3. Veľká bojová činnosť nepriateľa. Veliteľ p. pl. 21 počíta až 8 útokov (z časti prepádov) za 13 dní. 4. Strelba našich vojakov zo sovietskych zbraní vo vnútri vlastného obranného postavenia počas útokov. Z príčin uvedených v ad. 1 – 4, velitelia a vojaci sú nevyspatí, nervovo veľmi predráždení a velitelia, z časti aj vojaci, vôbec prestrašení...“⁶¹ Negatívne na príslušníkov jednotiek pôsobili aj nedostatky v materiálnom zabezpečení. V citovanom úradnom zázname sa k tomuto uvádzalo: „... Je nedostatok ručných granátov a z časti streliwa pre pechotné zbrane... Šatstvo, zvlášť nohavice u veľkej časti mužstva potrhane, u druhej časti už nepoužívateľné. Čiastky sovietskej uniformy, nosené našimi vojakmi, sú dôkazom potreby tejto nápravy... Veľká časť vojakov toho práporu (II/21 – pozn. J. B.) má 1 pár bielizne na sebe, 1 uterák a ani jeden kapesník...“⁶²

Podobný stav bol aj v jednotkách pešieho pluku 20. Jeho veliteľ pplk. F. Stojan v situačnom hlásení odoslanom na veliteľstvo RD 1. septembra 1942 oznamoval: „Podľa zistenia a hlásenia podriadených veliteľov celková hodnota pluku veľmi poklesla, z ktorého dôvodu hlásim: 1./ Pluk je bez odpočinku od vyrazenia z obranného postavenia od 19. júla 1942 v útočných akciách. 2./ Straty dosiaľ na mŕtvych, ranených a hlavne nemocných sú tak veľké, že terajšie početné bojové stavy pluku klesli pod 50 % predpísaného počtu... 4./ Celý pluk je zasedený,

⁵⁹VHA Trnava, f. RD, 21. p. pl., Velit., č. 1648/Dôv., 1942.

⁶⁰Tamže.

⁶¹Tamže.

⁶²Tamže.

bez zálohy a neustálymi prepadmi palebnými, protiútokmi a zvlášť prepadmi partizánskymi v tylu, je v stálom nervovom napätí, ktoré ľudí po každej stránke vyčerpáva... Následkom neustálych bojových akcií a stálym hliadkovaním vo dne v noci v ťažkom lesnatom teréne mužstvu nemohol byť dopriaty odpočinok, nemohlo sa dostatočne vyspať, očistiť a dbať na hygienickú stránku, preto je mužstvo zavšivené, zavredované a celkovo veľmi špinavé. Výstroj je vo veľmi špatnom stave, hodnota asi 2/10... V dôsledku toho mužstvo dopĺňa si chýbajúcu výstroj z ukoristeného alebo nájdeného ruského výstroja... Stálym nervovým napätím duševný a morálny stav tak poklesol, že veľmi vážne ohrozuje bojovú hodnotu celej jednotky.⁶³ O päť dní neskôr sa strasti, ktoré prežívali príslušníci divízie, prejavili aj na pplk. Stojanovi, ktorý ochorel a na návrh lekára 8. septembra odišiel na Slovensko. Ešte predtým, 6. septembra, velenie od neho po taktickej stránke prevzal mjr. Lehocký (dovtedy veliteľ I/20 práporu), po administratívnej stránke pplk. J. Malár. Od 13. septembra pluku velil mjr. V. Šupák. Definitívnym veliteľom pešieho pluku 20 sa 26. septembra stal pplk. M. Markus.

Situáciu v jednotkách divízie mali čiastočne zlepšiť doplnky mužstva zo Slovenska. Na konci augusta a počas septembra došlo 1 218 dôstojníkov a vojakov na doplnenie peších jednotiek a 244 príslušníkov poľného pracovného práporu (poľné pracovné roty č. 41, 42 a 43), ktorí však nakoniec zostali na stavbe cintorína s pomníkom v Mariupole.⁶⁴ Pre priezvedný oddiel došla motorizovaná cyklistická eskadróna a na zosilnenie divízie delostrelecký pluk 31, ktorý prišiel pod velením plk. Q. Dotzauera na začiatku druhej polovice septembra. V jeho zostave sa v polovici septembra nachádzalo 986 osôb a 24 húfnic (100 mm) vz. 14/19. Doplnil sa aj delostrelecký oddiel I, do ktorého došlo 64 osôb. Do 29. septembra sa tak početný stav divízie zvýšil na 8 456, čo bolo o 2 269 osôb viac, než predstavoval stav k 15. augustu 1942.⁶⁵

Výmeny sa uskutočnili aj v samotnom veliteľstve RD. Dňa 22. septembra došiel na veliteľstvo divízie plk. gšt. Š. Jurech, ktorý na druhý deň prevzal velenie od gen. J. Turanca.⁶⁶ Spolu s nim došli aj noví prednostovia oddelení veliteľstva RD: stot. V. Višňovský (prednosta 1. odd.), stot. Š. Murgaš (prednosta 3. odd.), stot. G. Vargoš (prednosta 4. odd.) a stot. Ľ. Puchý (funkcie prevzali 23. 9.). Dňa 28. septembra hlásil príchod na veliteľstvo divízie stot. J. Stanek (funkciu prednostu 2. odd. prevzal 29. septembra). Okrem gen. Turanca z veliteľstva divízie odišli v tomto čase na Slovensko bývalí prednostovia oddelení stot. L. Gesteš, mjr. J. Markančuk, stot. Ľ. Steiner, stot. J. Greguška, mjr. gšt. J. Golian.⁶⁷ Výmeny sa odohrali aj na iných veliteľských postoch. Už 31. augusta vystriedal pplk. J. Pulkrábka vo velení II/21 práporu mjr. B. Mládek.⁶⁸ Dňa 1. októbra prevzal velenie I/21 práporu po mjr. V. Šupákoví stot. J. Hlucháň, veliteľa delostreleckého oddielu mjr. F. Klučíka 28. septembra vystriedal stot. J. Dula.

Nový veliteľ divízie po prevzatí funkcie v dôvernom rozkaze pripomínal svojim podriađeným „povinnosť chrániť slovenskú národnú a vojenskú česť“, vyzdvihol potrebu disciplíny, obetavosti, vzájomnej dôvery a uvedomelosti a vyslovil presvedčenie, že „žiadna demagó-

⁶³VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., Velit., č. 1950/Taj., 1942.

⁶⁴VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 28.448/Taj., 1. odd., 1942.

⁶⁵VHA Trnava, f. MNO, 20/6/36, príl. k č. 83.217/Taj./15, 1942.

⁶⁶VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz č. 98 z 26. 9. 1942. Tamže, Velit., č. 28.635/Dôv., 1. odd., 1942.

⁶⁷Golian bol prednostom 4. odd. od 7. 8. 1942.

VHA Trnava, f. RD, Velit., 37/1/8. Redakcia dôv. rozkazu č. 87.

⁶⁸Pplk. Pulkrábek požiadal MNO o výmenu listom z 26. 8. 1942: „Hlásim, že som od 17. decembra 1941 v poli u RD ako veliteľ II/21 práporu. Od tej doby boli už všetci velitelia plukov a práporov vystriedaní, na niektorých miestach už po druhýkrát, len na moju osobu bolo zabudnuté, trebárs som od všetkých dosiaľ u Rýchlej divízie zadelených dôstojníkov ďaleko najstarší a po viac ako 8 mesačnej službe v poli vyčerpaný. Prosím o zdelenie čím som sa previnil, že som proti ostatným štáb. dôstojníkom nepomerne dlho v poli ponechaný, respektívne prečo pre mňa platí iné merítko, ako pre všetkých iných štáb. dôstojníkov divízie.“

VHA Trnava, f. RD, Velit., 37/1/8, č. 28.358/Dôv., 1. odd., 1942.

gia a zbabelé podpichovanie neohrozí morálku RD“.⁶⁹ Už na začiatku októbra, po podrobnejšom oboznámení sa so stavom divízie, však vydal osobitný rozkaz, v ktorom podriadených veliteľov upozorňoval, že zistil „mnohé prípady, ktoré neslúžia dobrému menu RD a slovenskej armády vôbec“ a že ho „zarážajú jednotlivé prípady nestatočného chovania sa príslušníkov RD“.⁷⁰ Ako príklady „nestatočného chovania“ uviedol: „1. U jedného práporu vyskytli sa tieto prípady: a) dňa 27. 9. 1942 mužstvo nechcelo vyraziť k útoku, b) dňa 27. 9. 1942 mužstvo na celú noc nechcelo zostať v priestore, ktorého sa po celodennom útoku zmocnilo a samovoľne sa vrátilo do výhodnejšieho postavenia, z ktorého ráno vyrážalo s tým odôvodnením, že na východisku je bezpečnejšie a že tam sú kuchyne. Tieto prípady svedčia o veľkej neukáznenosti a nestatočnosti príslušnej jednotky a neschopnosti veliteľského zboru... Pri takýchto hromadných prípadoch nekázne je nutné, aby veliteľ jednotky zistil pôvodcu a proti tomuto nutno potom energicky zakročiť kázeňsky, trestným oznámením, alebo i zastrelením na mieste (A-1-1, čl. 52). 2. Pri prepadoch partizánmi stávajú sa skoro vždy také prípady zbabelosti, že pri výstrele jediného nepriateľa dá sa na bezhlavý útek i celá vlastná čata, miesto toho, aby sa sama pokúsila o obranu... Podobne sa chovajú i jednotky v prvej línii zasadené. Stal sa prípad, že pred nepriateľskou hliadkou utiekla celá jednotka, početne o mnohonásobne silnejšia...“

Veliteľ divízie však musel brať do úvahy aj nedostatočné personálne zabezpečenie divízie. Preto 8. októbra 1942 odoslal ministrovi národnej obrany gen. F. Čatlošovi rádiogram, v ktorom ho upozorňoval, že útvary majú také malé stavy dôstojníkov, „že u mnohých rôt je len veliteľ dôstojník“. Vo vzťahu k zlej morálnej situácii v divízii upozorňoval, že „mužstvo i gážišti po dlhjej nepretržitej službe v prvých liniách sa domáhajú výmeny. U divízie je 2 784 mužov čo sú v poli už 15 mesiacov bez dovolenej, 641 mužov – 14 mesiacov, 82 mužov – 13 mesiacov, 175 mužov – 12 mesiacov, 116 mužov – 11 mesiacov, atď. Straty len za august a september činia 83 padlých, 470 ranených, 10 nezvestných a 3 zajatých.“ Plk. Š. Jurech ministra národnej obrany žiadal, aby bola RD doplnená aspoň 2 veliteľmi práporov, 10 veliteľmi rôt a 50 veliteľmi čiat.⁷¹ O tom, že požiadavky na personálne doplnenie RD boli opodstatnené, svedčilo situačné hlásenie veliteľa pešieho pluku 21 plk. O. Zverina veliteľovi divízie z 11. októbra 1942. Okrem iného sa v ňom uvádzalo: „Následkom padnutia, zranenia, chorôb a služobných zmien sa odsunulo toľko radových dôstojníkov od pluku, že teraz okrem mňa – pobočníka a spravodajského dôstojníka má každá rota, aj guľometná, dôstojníka iba veliteľa roty... Početný stav mužstva sa stále znižuje. Doplnky, ktoré došli, nestačili nahradiť straty a odsun chorých... Som bez akejkolvek zálohy, takže vlastná obrana pri prípadnom silnejšom nápore a prerazení je ohrozená, lebo nemal by som ani čaty na protiútok a na upchatie diery. Potrebujem zálohu ako z taktických tak i zo zdravotných príčin, aby som mohol striedavo vyňať 1 rotu na odpočinok a osvieženie, keďže všetky roty prešli zo zimného obranného postavenia do útoku a v terajšom obrannom postavení sú už 7 týždňov...“⁷² Nedobrá situácia bola aj v delostreleckých jednotkách. Preto veliteľ delostrelectva divízie mjr. F. Klučík požadoval výmenu mužstva, ale aj dôstojníkov, ktorí boli v poli dlhý čas. V návrhu na reorganizáciu delostrelectva na zimné obdobie, ktorý postúpil veliteľstvu RD, o. i. uvádzal: „Aby každý dôstojník našej armády nadobudol vojnové skúsenosti v poli pred nepriateľom, aby dôstojníci boli striedaní a mali rovnakú dobu strávenú v poli u bojových jednotiek, jednotlivci neboli stále v zápolí na úkor ostatných bojujúcich jednotlivcov a tým stárou frontovou službou neutrpeli po dlhých namáhavých bojoch na zdraví, je nutné vyriešiť túto otázku spravodlivo a tak pozdvihnúť bojovú morálku a bojovú schopnosť dôstojníckeho zboru delostrelectva... Mužstvo, ktoré má dvanásť mesačnú službu

⁶⁹VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz č. 98 z 26. 9. 1942.

⁷⁰VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 22.143/Taj., 3. odd., 1942. Osobitný rozkaz č. 51 z 5. 10. 1942.

⁷¹VHA Trnava, f. RD, Velit., sk. 9, č. 29.326/Dôv., 1. odd., 1942.

⁷²VHA Trnava, f. RD, 16/7, 21. p. pl., č. 2053/Taj., 1942.

v boji, aby neutrpelo na zdraví, je žiaduce tiež vymeniť mužstvom mladšieho ročníka, alebo mužstvom, ktoré ešte dosiaľ vôbec nebolo v poli.“⁷³

Nemalé starosti veliteľstvu divízie robili aj množiace sa prípady neprípustného správania jednotlivcov voči civilnému obyvateľstvu. Na tieto negatívne javy poukázal už predchádzajúci veliteľ divízie gen. J. Turanec spisom pre podriadených veliteľov z 21. augusta 1942, v ktorom upozorňoval, že sú jednotlivci, ktorí zabúdajú na „dobrú povest' nášho vojska, využívajú noci a priamo zverským spôsobom olupujú a znásilňujú miestne obyvateľstvo“.⁷⁴ Preto všetkých veliteľov vyzýval, „aby každého kto podobným spôsobom pošpiňuje dobré meno nášho vojska bez milosti udal na veliteľstvo RD“ a oznamoval, že každého previnilca postaví pred vojnový súd a ako odstrašujúci príklad „niekoľkých takých previnivších sa jednotlivcov“ nechá „odstrelit'“.⁷⁵ V čase prevzatia velenia divízie plk. Š. Jurechom bol v zaisťovacej väzbe jeden z previnilcov, na ktorého bolo podané trestné oznámenie za to, že v čase od 13. augusta do 19. septembra 1942 sa dopustil „týchto disciplinárnych pokleskov a jedného prípadu vraždy: 1/ Dňa 13. a 14. VIII. 1942... v obci Gulkevič... raboval v civilných bytoch, z ktorých násilím odcudzil rôzne potravinové články a cenné predmety. 2/ V obci Gulkevič neoprávnene podpisoval ruské passpory (len ženám), pričom znásilnil 3 ženy. V inom prípade pri rabovaní znásilnil dcéru, keď predtým otca vyhnal z domu. 3/ Nezisteného dňa vo dvore v uvedenej obci násilím odobral memu jemu neznámemu mužovi jedny náramkové hodinky..., inému mužovi násilím odobral bicykel... 4/ Asi 15. VIII. 1942... v jednom dvore hodil na vysokočivšieho psa ručný granát vz. 34, ktorého zabil a pritom zranil sám seba, ako aj jednu ženu, načo idúc z dvora stretol neznámeho starca, majiteľa psa a na otázku prečo mu zabil psa, v hneve udrel starca päst'ou do hlavy, ktorého omráčil, takže v bezvedomí padol na zem. Svoj brutálny čin vyvrcholil tým, že kopnul starca celou silou do čela a tým ho usmrtil... Všetky hore spomenuté činy prevádzal násilne, sám so zbraňou v ruke, pod hrozbou, že kto sa mu bude protivit', toho zastrelí.“⁷⁶

Na neprístoynosti, resp. hromadné krádeže, upozorňovalo v tomto čase tiež poľné žandárstvo RD. Napr. 30. septembra 1942 spisom adresovaným 2. oddeleniu veliteľstva RD oznamovalo, že v čase od 20. augusta až do 25. septembra boli pri presunoch nemeckých, ale aj slovenských jednotiek páchané krádeže „najmä ošípaných, oviec, teliec a hydiny“, čím bolo poškodených 36 tamojších občanov.⁷⁷ Pre veliteľstvo RD však boli nepríjemné najmä upozornenia nemeckých orgánov. Takým bolo napríklad oznámenie Kreislandwirta v obci Bakinskaja, podľa ktorého sa príslušníci slovenských jednotiek dopúšťali „pri ťažení z miestnych zdrojov“ neprístoyností, spočívajúcich v tom, že: „1/ Pridelenie poľnohospodárskych produktov nepožadujú od posádkového veliteľa. 2/ Tam, kde posádkový veliteľ nie je, nežiadajú prídely od starostu. 3/ Berú jednotlivé produkty násilím a z miest odkiaľ sa im zachce. 4/ Požadujú od civilného obyvateľstva stravovanie zdarma. 5/ Znásilňujú ženské. Takto sa stalo, že v oblasti Černomorskaja a Suzdalskaja bolo behom posledných niekoľko dní vzato 99 kráv, 150 ton kukurice, dosiaľ nezistené množstvo slnečnicových semiačok a iných produktov, na ktoré neboli vystavené odberajúcimi riadne odberné doklady.“⁷⁸ Aby sa zamedzilo takémuto konaniu, malo nemecké poľné žandárstvo „každého, kto bude niečo odoberať bez riadneho kvitovania, alebo násilím“ zatknúť a predviesť na veliteľstvo RD, kde mal byť odovzdaný poľnému súdu.

⁷³VHA Trnava, f. MNO, 20/74/6, č. 83.124/Taj., III/11, 1942.

⁷⁴VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., šk. 80, Velit. RD, č. 25. 491/Taj., 2. odd., 1942.

⁷⁵Tamže.

⁷⁶VHA Trnava, f. RD, Velit., pril. k č. 25.611/Dôv., 2. odd., 1942.

⁷⁷VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 21, č. 25.624/Dôv., 1942.

⁷⁸VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., šk. 81, Velit. RD, č. 18.760/int., 1942.

V KAUKAZSKÝCH HORÁCH

Na konci septembra 1942 velenie skupiny armád A rozhodlo, aby vojská 17. armády uskutočnili postupné údery smerom na Tuapse, s cieľom preniknúť na pobrežie Čierneho mora a odrezat' sovietsku Čiernomorskú skupinu od hlavných síl Zakaukazského frontu. Velenie nemeckej 17. armády plánovalo útok z priestoru Chadyženska na Tuapse. Jeho podstatou bolo zasadenie dvoch zbíhavých úderov, ktoré mali viesť k obkľúčeniu hlavných síl sovietskej 18. armády severovýchodne od Šaumjanu. Hlavný úder mal viesť z priestoru Neftegorska na Šaumjan a pomocný z priestoru Gorjačeho Ključa na Šaumjan. Prvý pokus o útok, uskutočnený v dňoch 25. septembra až 9. októbra, stroskotal. Dňa 14. októbra 17. armáda útok obnovila. Zúčastniť sa ho mala aj RD postupom na Chatypsa. Operačný rozkaz k nemu vydal veliteľ RD večer 13. októbra. V tomto čase mala divízia 8 385 osôb⁷⁹ a v jej výzbroji sa nachádzalo 5 863 pušiek vz. 24, 1992 pištôli vz. 22 – 24, 386 ľahkých guľometov vz. 26, 61 ťažkých guľometov vz. 24, 10 protiletadlových kanónov Oerlikon (20 mm), 18 kanónov proti útočnej vozbe (37 mm), 6 protitankových kanónov PAK (50 mm), 9 horských kanónov vz. 15 (75 mm), 24 mínometov (80 mm), 4 protiletadlové kanóny Flak (88 mm), 24 ľahkých húfníc vz. 14/19 (100 mm), 6 ľahkých húfníc vz. 30 (100 mm) a 4 hrubé kanóny vz. 35 (105 mm).⁸⁰

Útok RD sa mal začať súčasne s útokom nemeckej 198. divízie (západný sused), v podriadenosti ktorej dočasne pôsobil II/20 prápor. mjr. Lehockého a dve eskadróny priezvedného oddielu pod velením mjr. Izáka. Uskutočniť ho mala útočná skupina divízie pod velením plk. Markusa (I/20 a I/21 prápor, pionierska rota 2, ťažká eskadróna priezvedného oddielu a pridelené jednotky delostrelectva), proti ktorej boli v obrane jednotky sovietskeho 714. strelleckého pluku s dvoma práporcami v prvom slede (asi 500 mužov) a jedným práporom v druhom slede (asi 300 mužov).⁸¹

Dňa 14. októbra o 07.00, po hodinovej delostreleckej príprave, sa začal útok skupiny pplk. Markusa smerom na kótu 411,8 východne od Chatypsa. Postup skupiny podporoval útok II/20 práporu a skupiny mjr. Izáka na ľavom krídle 198. divízie. Jednotky sovietskeho 714. strelleckého pluku kládli tvrdý odpor a len pozvoľna ustupovali. Straty slovenských jednotiek počas tohto dňa dosiahli 12 mŕtvych a 99 ranených.⁸² Útočná skupina pplk. Markusa po nočnej prestávke pokračovala v útoku od 06.00 h nasledujúceho dňa, počas ktorého jednotky II/20 práporu mjr. Lehockého a skupiny mjr. Izáka (vo zväzku nemeckej 198. divízie) dosiahli kótu 411,8, ovládajúcu údolie Chatypsa. V bojoch 15. októbra mali jednotky RD straty 1 mŕtveho a 33 ranených.⁸³ Dňa 16. októbra od 06.00 hod. útočná skupina plk. Markusa opäť obnovila útok do priestoru kóty 411,8 a nadviazala kontakt s jednotkami II/20 práporu a skupiny priezvedného oddielu, ktoré postupovali po hrebeni Chrebet. Do večera obe skupiny dosiahli priestor asi 2 km juhovýchodne od kóty 411,8 a na dosiahnutej čiare zaujali dočasnú obranu. Počas bojov v tomto dni padlo 6 a ranených bolo 22 príslušníkov RD.⁸⁴

⁷⁹VHA Trnava, f. MNO, 20/6/36, k č. 83.332/Taj./15, 1942.

⁸⁰VHA Trnava, f. MNO, 21/50/1, č. 83.276/Taj./styč., 1942.

⁸¹VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 22.162/Taj., 3. odd., 1942.

⁸²VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 46, denné správy, č. 324 zo 14. 10. 1942.

⁸³Tamže, č. 325 z 15. 10. 1942.

⁸⁴Tamže, č. 326 zo 16. 10. 1942.

Veliteľ nemeckej 198. Divízie gen. Müller poslal veliteľovi RD písomné poďakovanie II/20 práporu a skupine priezvedného oddielu, v ktorom sa uvádzalo: „Prápor II/20 a cykl. eskadróny mjr. Izáka a npor. jazd. Kučeru, ktoré mi boli v dobe od 28. septembra do 16. októbra 1942 podriadené, chránili ľavý bok mojej divízie bojom v najťažšom horskom a lesnatom teréne proti zúfalo sa brániacemu nepriateľovi, odrážajúc jeho útoky. Toto bolo možné len obetavým zasadením sa dôstojníkov a mužstva. Ďakujem II/20 práporu a oboj eskadrónam za ich cennú pomoc a verné bratstvo v zbrani...“

VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz č. 109 z 23. 10. 1942.

Dňa 16. októbra sa pod velením pplk. O. Zverina začala organizovať druhá útočná skupina, ktorá mala prejsť do útoku 17. októbra. Patrili do nej I/21 a II/21 prápor, pionierska rota, cyklistická a ťažká eskadrona priezvedného oddielu a pridelené delostrelecké jednotky. Pred úsekom pešieho pluku 21, na východnom krídle RD, boli v obrane jednotky sovietskeho 1/714 streleckého práporu a dve roty 1. práporu 68. námornej brigády.

Za svitania (o 05.00 h) 17. októbra vyrazila útočná skupina pplk. Zverina z priestoru obce Suchaja Zize smerom na juhozápad – k hrebeňu Chrebet. Počas nasledujúceho postupu obsadila východnú časť hrebeňa a pokračovala v postupe na juh. V popoludňajších hodinách obsadila osadu Tri Duba. Postup Zverinovej skupiny podporovala skupina pplk. Markusa útokom po hrebeni Chrebet. Útočná činnosť slovenských jednotiek si počas tohto dňa vyžiadala straty 4 padlých a 14 ranených.⁸⁵ Večer 17. októbra jednotky peších plukov RD na hrebeni Chrebet vystriedali jednotky priezvedného oddielu 5.

Ešte počas 17. októbra veliteľ RD plk. Š. Jurech dostal telegram od veliteľa LVII. zboru gen. Kirchnera, ktorý divízii vyslovil svoje mimoriadne uznanie za „veľmi úspešný útok, ktorý viedol k očisteniu horského masívu Chrebet a dobytíu osady Tri Duba“.⁸⁶ Príslušníci divízie však určite viac než to uznanie privítali jeho rozkaz nariaďujúci stiahnutie RD na krátky odpočinok do priestoru Kutajskaja – Suzdalskaja – Martanskaja – Abchazskaja (sev. vých. od Gorjačeho Ključa). Ako pozorovací sled medzi krídlami nemeckého XXXIV. a LVII. zboru mala RD zanechať v priestore Tri Duba – Chatips priezvedný oddiel 5 a motorizovanú cyklistickú eskadronu mjr. Izáka.

Presun hlavných síl divízie do priestoru určeného na odpočinok sa mal uskutočniť počas 18. októbra.⁸⁷ Bol však zdržiavaný výdatným dažďom, v dôsledku ktorého sa lesné cesty stali takmer nezjazdnými. Podľa osobitného rozkazu veliteľa RD mužstvo sa v priestoroch odpočinku malo riadne umyť, vyprať si bielizeň, dať si do poriadku výstroj, vyčistiť a prekonzervovať zbrane, opraviť vozatajský materiál a motorové vozidlá.⁸⁸ Už v popoludňajších hodinách 22. októbra 1942, po vydaní operačného rozkazu veliteľa RD č. 39, sa však jednotky divízie museli začať pripravovať na opätovné bojové nasadenie, hoci ešte nedokončili sústredovanie motorových vozidiel, ktoré zostali zapadnuté na cestách počas presunov do priestoru odpočinku.

Podľa nariadenia veliteľa LVII. zboru mali jednotky RD vystriedať časť jednotiek nemeckej 125. divízie, ktoré boli v obrane pri rieke Psekups (južne od Gorjačeho Ključa) v úseku od kóty 451,2 (hora Lysaja) po osadu Fanagirskoje (mimo). Peší pluk 20 mal v noci z 23. na 24. októbra vystriedať jednotky III/421 a I/419 práporu a peší pluk 21 mal v noci z 24. na 25. októbra vystriedať II/419 a III/419 prápor. RD tak mala byť vklinená medzi útvary nemeckej 125. divízie zostávajúce vo svojich postaveniach. Priezvedný oddiel 5 a eskadrona mjr. Izáka, ktoré sa v tomto čase ešte stále nachádzali v priestore obce Tri Duba, dostali rozkaz presunúť sa do úseku divízie.⁸⁹ Podľa spravodajských informácií oproti úseku, ktorý mala obsadiť RD, bol v obrane sovietsky 71. strelecký pluk s troma práporami v prvom slede a 1. prápor 256. streleckého pluku.⁹⁰ V správe o prieskume rieky Psekups pri Gorjačom Ključu i na jej hornom toku, ktorú veliteľstvo RD dostalo od veliteľstva LVII. zboru, sa upozorňovalo: „1.) **Riečište:** Pováčšine plytké, veľmi nepravidelné, pre veľmi odlišný a meniaci sa stav vody za sucha s mnohými mŕtvymi ramenami, brodmi a veľkými plochami štrku. Šírka 50 – 150 m. 2.) **Brehy:** Nízke, len na niektorých miestach 2 – 3 m vysoké, strmé (na záp. okraji Gorjači Ključ). 3.) **Poriečie a tok:** ... Hory veľmi členené, hlboké a veľmi úzke údolia, v hornom toku rieky

⁸⁵VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 46, denné správy, č. 327 zo 17. 10. 1942.

⁸⁶VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz č. 105 z 18. 10. 1942.

⁸⁷VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 22.170/Taj., 3. odd., 1942. Operačný rozkaz č. 38 zo 17. 10. 1942.

⁸⁸VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 22.171/Taj., 3. odd., 1942.

⁸⁹VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 46, denné správy, č. 333 z 23. 10. 1942.

⁹⁰VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 22.181/Taj., 3. odd., 1942.

⁹⁰VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 22.180/Taj., 3. odd., 1942.

úzke dná vo forme U. Horstvo je v podzemí z rozpučanej vápencovej horniny a prepúšťa ľahko vodu. Regulácie nieto. Následkom toho voda už po niekoľkohodinovom normálnom daždi silne vystúpi a tak isto rýchle opadne... Pri vysokom stave vody nie je hĺbka okolo 2 m pri Gorjačom Ključu žiadnou zvláštnosťou. Bezprostredné vystúpenie vody nie je radno podceňovať...“ Toto upozornenie bolo namieste, pretože podľa výpovedí miestnych obyvateľov bolo treba počítať s tým, že koniec jesene je charakteristický prudkými dažďami.

PRI RIEKE PSEKUPS

Presun RD do nového priestoru nasadenia sa začal 23. októbra. Výmena jednotiek na fronte neušla pozornosti protivníka, ktorý už večer 24. októbra začal silnými údernými skupinami napádať slovenské jednotky, najmä na južnom krídle divízie, pričom padli 4 jej príslušníci a 19 boli ranení.⁹¹ Podobné prepady sa opakovali aj večer 25. októbra. V ranných hodinách 26. októbra jednotky protivníka asi v sile práporu zaútočili proti II/21 práporu mjr. Mládeka a po tuhom boji vnikli do jeho obranného postavenia. Po protiútoky roty I/20 práporu stot. Želinského sa postavenie II/21 práporu podarilo obnoviť. V hĺbke obrany RD, na výšine Popova, však zostala asi 200 – 300-členná sovietska prepadová skupina, ktorá prenikla cez medzeru medzi I/20 a II/20 práporom.⁹² Na jej likvidáciu bola vytvorená útočná skupina pod velením stot. L. Kuchtu (1. cyklistická eskadróna, záložná rota RD, pionierska čata a čata KPÚV). Útok tejto skupiny sa začal 27. októbra o 10.00 h po polhodinovej delostreleckej príprave. Po protiútokoch nepriateľskej skupiny sa však Kuchtova skupina musela stiahnuť do východiskových pozícií. Úspech nepriniesli ani útoky uskutočnené so silnou podporou delostrelectva v nasledujúcich dňoch. Likvidovať odpor nepriateľskej skupiny v tyle vlastnej obrany sa podarilo až 1. novembra. Veliteľ divízie plk. Jurech výsledok bojov v priestore výšiny Popova hodnotil veľmi kriticky, keď v dodatku k operačnému rozkazu 39 a 40 zo dňa 3. novembra uviedol: „V priebehu bojov podarilo sa 2/3 nepriateľských síl uniknúť v dôsledku zbabelého a nerozhodného chovania niektorých veliteľov a jednotiek.“⁹³

Veliteľ divízie nezostal len pri uvedenom hodnotení, ale vydal aj zvláštny rozkaz, ktorý sa mal prečítať každému príslušníkovi RD štyri dni po sebe, resp. dať mu na vedomie. Uvádza sa v ňom: „1/ V poslednom čase stal sa opäť prípad veľkej zbabelosti. Záložná rota, ktorá mala veľmi dôležitú úlohu, zamedziť, aby nepriateľ neprechádzal medzerou v obrannom postavení a nedostal sa do tyla našich jednotiek, niekoľko razy opustila svoje miesto. Týmto jednaním bolo zapríčinené, že nepriateľ medzerou pretiahol ďalšie jednotky, ktoré potom vlastným jednotkám, ktoré mali vytlačiť nepriateľa, spôsobili veľké straty. Títo zbabelci nesú zodpovednosť za krv tých, ktorí padli a boli ranení ďalším prísunom nepriateľa...“⁹⁴ Potom nasledovali v plnom znení články 52 (Zbabelosť a zbojníctvo) a 53 (Vzdialenie sa z boja) vojenského predpisu A I-1⁹⁵ a nariadenie všetkým veliteľom, aby čo najprísnejšie vykonávali ustanovenia uvedených článkov. Veliteľ, ktorý nechal jednotlivcov alebo celú jednotku rozutekať „a pri tom skolením na mieste sa nepokúsil jednotlivcov, alebo svoju jednotku udržať na mieste“, mal byť postavený pred náh-

⁹¹VHA Trnava, f. RD., Velit., šk. 46, denné správy, č. 335 z 25. 10. 1942.

⁹²Tamže, č. 336 z 26. 10. 1942.

⁹³VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 22.201/Taj., 3. odd., 1942.

⁹⁴Podobný prípad sa stal aj predtým. Dňa 6. októbra, keď nepriateľská jednotka (asi 100 mužov) obsadila cestu vedúcu z kóty 260 smerom juhovýchodným, „opustila 2/20 rota svoje predsunuté obranné postavenie bez rozkazu vel. práporu a prišla na kótu 260. Z rozkazu vel. práporu sa rota i prípadným útokom mala vrátiť do svojho pôvodného postavenia. Vyrazenie k útoku bolo podporované silnou del., mín., KPÚV a guľ. paľbou. 3/20 rota odoprela však k útoku vyraziť...“

VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., šk. 81, I/20 prápor, č. 60/Taj., 1942.

⁹⁵Podľa článku 52 sa zbabelosť „v rozhodnom okamžiku“ mala trestať zastrelením.

ly poľný súd a „odstrelený“. Okrem toho veliteľ RD týmto rozkazom nariadil, aby každý jednotlivec, ktorý sa z boja neodôvodnene vzdialil „bol eskortou dopravený do trestného tábora veliteľstva RD“. Do trestného tábora mali byť dopravení aj tí jednotlivci, ktorí by iným spôsobom hrubo porušovali disciplínu (znásilňovanie, rabovanie, opíjanie sa, vyvolávanie výtržností atď.).⁹⁶ Ako sa však ukázalo, tento rozkaz bol skôr prostriedkom psychologického tlaku na zlepšenie disciplíny v jednotkách divízie, než v praxi realizovateľným opatrením, pretože nie je známy žiadny prípad krajného postupu v zmysle čl. 52 predpisu A-I-1, t. j. zastrelenia „pred tvárou vojska na mieste“. Iným spôsobom, než nariadil uvedený rozkaz, bol nakoniec vyriešený aj prípad príslušníkov záložnej roty npor. Š. Múdreho. Na základe rozhodnutia veliteľa divízie bola táto rota zrušená, jej 38 príslušníkov bolo umiestnených v trestnom tábore a zvyšok sa pridelený k iným jednotkám. Proti vojakom daným do trestného tábora sa začalo viesť trestné pokračovanie, ale aj títo boli na začiatku druhej polovice novembra odoslaní do rôznych jednotiek divízie, nasadeným v prvej línii.⁹⁷

Počas októbrových bojov utrpela RD straty 41 padlých a 264 ranených⁹⁸ a ďalej sa zhoršoval morálny i fyzický stav v jednotkách. Veliteľ pešieho pluku 21 pplk. O. Zverin 5. novembra upozorňoval veliteľa divízie, že morálny a fyzický stav mužstva „je na takom stupni, že to má značný vplyv na každú bojovú akciu..., javí sa u neho hlavne duševná vyčerpanosť, lebo nie je daná mužstvu príležitosť a prostriedky, aby sa... mohlo po tejto stránke osviežiť... Značne pôsobí na morálny stav mužstva zalesnený horský terén a vedomie, že obrana nie je súvislá, že vpravo i vľavo nemá priamo suseda... Fyzický stav mužstva... je tiež veľmi otrasený... vyskytujú sa hlavne žalúdočné choroby, ktoré značne oslabujú fyzický stav mužstva lebo... po tejto stránke nemá možnosť, aby mohlo byť riadne liečené a ošetrované...“⁹⁹

Náladu mužstva dokresľoval aj obsah anonymného listu, ktorý bol adresovaný veliteľstvu divízie: „... my vojaci dovoľíme sa spýtať, dokiaľ chcete s nami bojovať? Či ešte sa vám nezdá, že nás už dosť spadlo? Ako viete sami dobre vydržali sme toho dosť!... A vy jestli máte málo toho vyznamenania a tých krízov, tak môžete dostať drevený! Preto ponáhľajte sa čo najskôr nás vymeniť a zaslať nás do vlasti... Ani keď sa už na hlavy budete stavať s nami si nič už nezvíťazíte...“¹⁰⁰

Spokojnosť nevládla ani medzi dôstojníckym zborom. Preto veliteľ divízie žiadal MNO nielen o urýchlené doplnenie počtov gážistov, „ak morálka u RD nemá ďalej klesať“, ale aj upozorňoval, že mnoho dôstojníkov je v poli bez vystriedania už sedemnásť mesiac.¹⁰¹ Podľa hlásenia veliteľa pešieho pluku 21 dôstojníci túto otázku „pretriasali“ pri každej príležitosti, pretože veľká väčšina z nich bola v poli už od začiatku „a druhí dôstojníci napr. z MNO neboli ešte vôbec ani na krok.“¹⁰² Nespokojní prichádzali aj dôstojníci zo Slovenska. Príkladom boli dve skupiny dôstojníkov, ktoré prišli do RD na začiatku druhej polovice októbra (spolu 19). Podľa záznamu vo vojnovom denníku 1. oddelenia veliteľstva RD bol ich morálny stav „veľmi slabý, takmer všetci prichádzali s pocitom krivdy.“¹⁰³

Počas októbra 1942 zo Slovenska pre RD odoslali síce len malé doplnky – spolu 240 mužov, ale napriek tomu došlo k jej podstatnému posilneniu. Stalo sa tak predovšetkým vďaka príchodu veliteľstva delostreleckého pluku 11 s II/11 delostreleckým oddielom (865 osôb a 12 diel). Spolu s nim došli aj doplnky pre delostrelecký oddiel v poli s 9 delami.¹⁰⁴ To umožnilo obnoviť delostrelecký pluk 11 s dvoma delostreleckými oddielmi, ktorý mal na za-

⁹⁶VHA Trnava, f. RD, Velit., č. 28.969/Taj., 1. odd., 1942.

⁹⁷VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 9, č. 29.326/Dôv., 1. odd., 1942.

⁹⁸Tamže.

⁹⁹VHA Trnava, f. RD, Velit., 16/10, Sb „5“/1942. Situačné hlásenie za mesiac október.

¹⁰⁰VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 21, č. 2556/III/I, 1942.

¹⁰¹VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 9, č. 29.326/Dôv., 1. odd., 1942.

¹⁰²VHA Trnava, f. RD, Velit., 16/10, Sb „5“/1942.

¹⁰³VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 9, č. 29.326/Dôv., 1. odd., 1942.

¹⁰⁴VHA Trnava, f. MNO, č. 83/075/Taj., 1942.

čiatku novembra 1942 spolu 1 272 osôb. V rámci RD okrem tohto delostreleckého pluku naďalej zostal aj delostrelecký pluk 31. Napriek tomu veliteľ divízie nemohol v plnom rozsahu využiť ich palebnú silu v prospech vlastných jednotiek. Od 28. októbra do 28. novembra bojoval I/11 delostrelecký oddiel pod velením stot. Dulu v rámci nemeckej 125. divízie v priestore Gorjačeho Ključa a 3. novembra, na rozkaz veliteľa LVII. zboru, odišiel II/11 delostrelecký oddiel pod velením pplk. J. Vogla do priestoru asi 20 km juhozápadne od Krasnodaru, kde mal podporovať nemecké jednotky.¹⁰⁵ Pred koncom prvej polovice novembra podporoval II/31 delostrelecký oddiel jednotky rumunskej 6. jazdeckej divízie v priestore obce Azovskaja.¹⁰⁶ Novou jednotkou RD sa stala tanková rota (čata LT vz. 38 a čata LT vz. 40) v počte 89 mužov a 12 tankov, ktorá došla 1. novembra.¹⁰⁷ V polovici novembra mala RD spolu 8 786 osôb¹⁰⁸ a skladala sa z peších plukov 20 a 21, priezvedného oddielu 5, motorizovanej cyklistickej eskadróny, roty KPÚV 11, HKB 11, roty tankov, delostreleckých plukov 11 a 31, protiletadlových delostreleckých batérií 7 a 8, spojovacieho práporu 2, pionierskej roty 2, asanačnej roty a jednotiek správ. Príchod doplnkov nesplnil očakávanie, že prinesie podstatnejšie zlepšenie morálneho stavu jednotiek. Jeho efekt zhodnotil veliteľ pešieho pluku 21 pplk. O. Zverin v situačnom hlásení za mesiac november takto: „Morálny stav mužstva mot. pešieho pluku 21 bol čiastočne zvýšený následkom pridelených došlých dôstojníkov zo zázemia a odosielaním mužstva starších príslušníkov RD na dovolenú, ako aj odosielaním do OSRD.¹⁰⁹ Mužstvo však stále ešte očakáva, že bude plne vymenené a odoslané do zázemia. Som toho presvedčenia, že morálka spomenutého mužstva sa už nevzpruží.“¹¹⁰

V novembri 1942 bola nemecká 17. armáda, ktorá vyčerpala všetky svoje zálohy, prinútená zastaviť útočnú činnosť a prejsť do obrany. Preto aj úsilie RD sa v posledných dvoch mesiacoch roka 1942 sústreďovalo predovšetkým na udržanie obranných postavení pri rieke Psekups. Obranné postavenia sovietskych jednotiek západne od rieky prebiehali zhruba na čiare (od severu na juh) západné svahy kóty 451, 2 Lysaja – západné svahy kóty 192,0 – kóta 187, 0. Na začiatku novembra boli oproti RD v obrane jednotky sovietskej 30. streleckej divízie (18. armáda gen. A. A. Grečka). Oproti eskadróne mjr. Izáka a jednotkám, ktoré mali obsadený západný okraj dediny Besimjannoje, bol v obrane 1. prápor 71. streleckého pluku, oproti jednotkám I/21 a II/21 práporu a južnému krídlu I/20 práporu boli v obrane jednotky 2. práporu 71. streleckého pluku. Oproti jednotkám priezvedného oddielu 5 (od začiatku druhej polovice novembra pod velením pplk. R. Schneidera) boli časti jednotiek 35. streleckého pluku a 3. práporu 71. streleckého pluku. Proti II/20 práporu bola rozmiestnená časť jednotiek 256. streleckého pluku. Podľa spravodajských informácií mali jednotky protivníka vybudované odolné obranné postavenia, početné stavy ich rôl však predstavovali len 30 – 35 mužov.¹¹¹

Jednotky RD museli odolávať častému delostreleckému ostreľovaniu a útokom úderných skupín protivníka. Napr. 2. novembra od 11.00 do 12.00 sovietske delostrelectvo intenzívne ostreľovalo postavenie eskadróny mjr. Izáka, o 19.45 h na postavenie eskadróny zaútočili sovietske pešie jednotky – útok bol odrazený. Na druhý deň, t. j. 3. novembra, o 09.45 sovietske delostrelectvo uskutočnilo palebný prepad na veliteľstvo pešieho pluku 21 a severný okraj dediny Besimjannoje. V popoludňajších hodinách jednotky RD vysielali prieskumné hliadky, ktoré sa však museli vrátiť do vlastných obranných postavení pod silnou paľbou protivníka. Dňa 4. novembra o 08.05 sa začal útok sovietskych jednotiek na južné krídlo obrany I/21 práporu. Ich postup sa podarilo odraziť. Od 09.00 h do 11.00 h sovietske delostrelectvo a mímome-

¹⁰⁵VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 46, denné správy, č. 344 z 3. 11. 1942.

¹⁰⁶VHA Trnava, f. RD, Velit., dôverný rozkaz č. 120 zo 6. 12. 1942.

¹⁰⁷VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 9, č. 29.326/Dôv., 1. odd., 1942.

¹⁰⁸VHA Trnava, f. MNO, príl. k č. 83.396/Taj./15, 1942.

¹⁰⁹Oddychové stredisko RD.

¹¹⁰VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 35, Sb 5/24, 1942.

¹¹¹VHA Trnava, f. MNO, 22/94/1, č. 83.433/Taj., 1942.

ty ostreľovali úsek II/21 práporu. Neskoršie, od 13.00 do 14.00 h, ostreľovali prísunovú cestu južne od Osunova a palebné postavenia delostrelectva RD. Dňa 5. novembra zaútočili jednotky protivníka (asi tri roty) na bojové veliteľské stanovište pešieho pluku 20.¹¹² Podobný obraz, doplnovaný prestrelkami z pechotných zbraní a činnosťou prieskumných hliadok, poskytovali aj nasledujúce dni.

Situáciu jednotiek divízie na konci novembra skomplikovali silné dažde. V noci z 29. na 30. novembra stúpila voda v rieke Psekups o 4 m a vyliala sa do údolia, kde boli rozmiestnené jednotky II/20 a I/21 práporu. Okrem toho v dôsledku pretrhnutia hrdze musela 2. cyklistická eskadróna opustiť svoje obranné postavenie a stiahnuť sa na juhozápadné úpätie výšiny Popova.¹¹³ Podobná situácia nastala aj 9. decembra 1942.

Počas novembra sa ani jedna strana nepokúsila uskutočniť rozsiahlejšiu útočnú činnosť. Aj tak účet strát RD narástol o ďalších 18 mŕtvych a 97 ranených.¹¹⁴

Na konci novembra došlo k zmene podriadenosti RD. Spolu s nemeckou 125. a 198. divíziou sa stala súčasťou skupiny gen. von Förstera. To už bolo v čase, keď sa vojská nemeckej 6. armády a časti 4. tankovej armády dostali do obkľúčenia pri Stalingrade a nemecké velenie začalo prípravy na ich vyslobodenie úderom armádnej skupiny Hoth z priestoru Kotelnikovského. Tento útok začal 12. decembra 1942 pozdĺž železnice Tichoreck – Stalingrad. Do večera 22. decembra však stroskotal a v nasledujúcom dni armádna skupina Hoth musela prejsť do obrany vo vzdialenosti asi 30 až 40 km od obkľúčených nemeckých síl. Medzitým prešli do útoku úderné zoskupenia sovietskeho Juhozápadného a Voronežského frontu, ktoré do konca decembra spôsobili nemeckým vojskám ďalšiu porážku a podstatne rozšírili protiútok, ktorý sa začal v priestore Stalingradu. Počas tejto operácie boli rozbité hlavné sily 8. talianskej armády, nemeckej operačnej skupiny Hollidt a zvyšky 3. rumunskej armády. Vojská Stalingradského frontu do konca decembra porazili kotelnikovské zoskupenie nemeckých vojsk a zatlačili ho za riekou Manyč. Vzdialenosť, ktorá delila nemecké vojská obkľúčené v priestore Stalingradu od vonkajšieho obkľúčovacieho frontu, sa zväčšila na 200 až 250 km. Vytvorili sa tak podmienky na definitívnu likvidáciu obkľúčených zvyškov nemeckej 6. armády, ktorú vojská Donského frontu uskutočnili počas operácie pod krycím názvom Kruh v čase od 10. januára do 2. februára 1943.

Udalosti odohrávajúce sa pri Stalingrade podstatným spôsobom ovplyvňovali činnosť nemeckých vojsk na Severnom Kaukaze, ktoré pred koncom roka 1942 museli čeliť protiútokom vojsk Zakaukazského frontu v priestoroch Nalčiku, Mozdoku a Tuapse. Možný vývoj situácie naznačil veliteľ RD v operačnom rozkaze č. 43 zo dňa 29. novembra, keď upozorňoval, že v prípade zlepšenia počasia nie je vylúčené, že „nepriateľ bude útočiť všeobecne na čiare Stavropolskaja – Gorjačij Ključ v smere na Krasnodar“. RD v súčinnosti s nemeckou skupinou von Neumann (vpravo) a 125. divíziou (vľavo) mala pokračovať v budovaní obrany, ktorá sa mala zosilniť „položením minových polí s najväčšou hustotou v priestoroch ťažiska práporov.“¹¹⁵ Počas decembra 1942 však už bolo možné takmer s určitosťou predpokladať, že v západnej časti Severného Kaukazu dôjde k obratu, a to nielen na základe priebehu bojovej činnosti pri Stalingrade, ale aj zvyšujúcej sa aktivity sovietskych vojsk v pásme nemeckej 17. armády, nevynímajúc úsek RD. Preto ani velitelia útvarov a jednotiek RD neboli prekvapení, keď veliteľ divízie plk. Š. Jurech večer 16. decembra vydal rozkaz, v ktorom upozorňoval na „nariadenie o povinnosti ničenia diel a ťažkých zbraní pechotných až do 3,7 cm vto pre prípad, že by sa tieto mali dostať do rúk nepriateľa.“¹¹⁶ Hlásenie o vykonaní všetkých príslušných opatrení na veliteľstvo RD mali dodať do 24. decembra.

¹¹²VHA Trnava, f. RD, Velit., 22/111/2, č. 25.685/Taj., 2. odd., 1942.

¹¹³Tamže, č. 25.685/Taj., 2. odd., 1942.

¹¹⁴VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 9, č. 29.326/Dôv., 1. odd., 1942.

¹¹⁵VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 37, č. 22.254/Taj., 3. odd., 1942.

¹¹⁶VHA Trnava, f. MNO, Vária, šk. 8, Velit. RD, č.21.155/Taj., 4. odd., 1942.

Pred koncom roka 1942 jednotky RD museli odraziť rad útokov menších jednotiek protivníka, akými boli napr. útoky na postavenie I/21 práporu v dňoch 6. a 8. decembra, alebo na obranné postavenie I/20 práporu 26. decembra. Najsilnejší útok nepriateľa (v sile streleckého pluku), podporovaný delostrelectvom, smeroval vo večerných hodinách 31. decembra proti postaveniam jednotiek pešieho pluku 20. Pokojné však neboli ani dni, keď protivník neútočil. Svedčia o tom záznamy vo vojnových denníkoch a prehľadý správ. Tak to bolo aj počas Vianoc: „**Dňa 24. decembra 1942:** V časných ranných hodinách v celom úseku RD silné obojstranné prestrelky z pech. zbraní. Behom dopoludnia v celom úseku RD živá činnosť pech. zbraní. Okolo 11.00 h ruská batéria kal. 122 mm... previedla prepád paľbou do úseku I/20 práporu a tiež do osady Besimjannoje. O 11.00 hod. ruské mínometry kal. 82 mm a ruská batéria kal. 122 mm previedli krátky prepád paľbou do úseku II/20 práporu... O 13.45 hod. ruská batéria kal. 122 mm... previedla zastrel'ovanie do úseku I/20 práporu. O 16.00 hod. previedol nepriateľ silnú paľbu z ŤG na ľavé krídlo I/21 práporu. O 16.05 hod. ruské mínometry kal. 82 mm... previedli prepád paľbou do úseku II/21 práporu. Behom noci zo dňa 24. decembra nepriateľská hliadka v nezistenej sile urobila silný výpad na postavenie 5/20 roty... Po celú noc bola zo strany nepriateľa riadená silnejšia del. a mín. paľba a tiež trvali silnejšie prestrelky z pech. zbraní. **Dňa 25. decembra 1942:** V časných ranných hodinách v celom úseku RD živá činnosť pech. zbraní. Okolo 09.45 hod. ruská batéria kal. 122 mm previedla silnejší prepád paľbou do úseku II/20 práporu... O 10.00 hod. ruské mínometry kal. 82 mm previedli krátky prepád paľbou z priestoru najbližšieho kopca pred úsekom I/20 práporu... Behom dopoludnia v úseku RD až na živšiu činnosť z pech. zbraní nič pozoruhodného. O 16.00 hod. ruské mínometry kal. 82 mm... previedli silný prepád paľbou do úseku II/20 práporu. O 16.30 hod. nepriateľská hliadka priblížila sa k postaveniu 7/20 roty a zahájila paľbu z automatických zbraní. Vlastnou paľbou nepriateľská hliadka bola rozprášená. V tej istej dobe previedli ruské mínometry kal. 82 mm... krátky prepád paľbou do úseku II/20 práporu. Behom noci zo dňa 25. decembra na 26. decembra 1942 v celom úseku RD, až na silnejšiu činnosť z pech. zbraní, kľud. **Dňa 26. decembra 1942:** O 04.00 hod. previedol nepriateľ do postavenia 2. cykl. esk. silnejšiu guľometnú paľbu... O 05.00 hod. nepriateľská hliadka pokúsila sa vniknúť do postavenia 7/20 roty, bola však pohotovosťou vlastných jednotiek odrazená. Behom dopoludnia v celom úseku RD, až na živšiu činnosť z pech. zbraní, kľud. O 17.00 hod. nepriateľ v sile asi jednej roty previedol silný výpad na postavenie 7/20 roty za podpory del. a mín. paľby. Výpad bol vedený na krídla roty. Vlastné delostrelectvo ihneď previedlo priehradnú paľbu, načo nepriateľ bol prinútený stiahnuť sa do svojich vlastných pozícií. Okolo 20.30 hod. nepriateľ znovu sa pokúšal o výpad v tom istom priestore, avšak účinná paľba vlastného delostrelectva a mínometov zmariła nepriateľovi jeho akcie. O 21.50 hod. ruské mín. kal. 82 mm... previedli silný prepád paľbou do úseku II/20 práporu. Do rána v úseku živá činnosť z pech. zbraní.“¹¹⁷

Intenzívne bolo aj propagandistické pôsobenie na príslušníkov RD prostredníctvom letákov a rozhlasového vysielania. Často sa k nim prihovárali príslušníci komunistickej emigrácie v Sovietskom zväze Marek Čulen a Edo Friš, ale aj ich bývalí spolubojovníci, ktorí prešli k Červenej armáde. Napr. 3. decembra o 06.45 h v rozhlasovom vysielaní z druhej strany frontu odznela výzva: „Prechádzajte do zajatia, lebo vás voda zoberie. My máme bunkery suché. Hladať nebudete, konzerv a chleba máme dost.“ V ranných hodinách 4. decembra mohli príslušníci divízie počuť výzvu: „Prechádzajte na našu stranu, bude vám tu lepšie, budete mať všetko, čo budete chcieť tak, ako i vaši kamaráti, ktorí k nám už prešli. Keď chcete prácu, budete pracovať, keď chcete vstúpiť do légie, môžete ísť tam. Nemáte za čo bojovať. U Stalingradu sme zajali mnoho Nemcov a ukoristili sme mnoho munície a zbraní. Po skončení vojny budete mať každý voľný návrat do vlasti.“ Z bývalých spolubojovníkov sa príslušníkom slovenských

¹¹⁷VHA Trnava, f. MNO, 24/1/3, č. 3107/Taj., 1943.

jednotiek z druhej strany frontu 11. decembra rozhlasom prihovárал stk. J. Pavol, 13. decembra F. Hric, 22. decembra slob. Friško.¹¹⁸

Ťažké frontové podmienky, stála hrozba zranenia či smrti, pôsobenie sovietskej propagandy, ale aj narastanie odporu k vojne po boku nacistického Nemecka, osobné skúsenosti zo zadržania nacistického „nového poriadku“ na okupovanom území, vytvárali živnú pôdu na úvahy o prechode na stranu Červenej armády nielen u mnohých vojakov, ale aj u časti dôstojníkov divízie. Dokladom toho sa stal aj neúspešný pokus veliteľa divízie plk. Š. Jurecha a skupiny dôstojníkov o organizovaný prechod celej divízie. Ale ten už bol spojený s udalosťami, ktoré sa v priestore pôsobenia RD odohrávali v januári 1943.

J. BYSTRICKÝ: SCHNELLE DIVISION AN DER OSTFRONT IM JAHR 1942

Die Studie bindet sich auf das in der Zeitschrift *Vojenská história* = Militärgeschichte, Jahrgang 2, Nr. 2/1998 veröffentlichte Material, unter der Bezeichnung Feldzug der slowakischen Armee an der Ostfront im Jahr 1941. Anfang Dezember 1941 hat die slowakische schnelle Division die Verteidigungspositionen hinter der rechter Ufer des Flusses Mius besetzt (westlich der Ortschaft Golodajevska). Unterschiedlich zu der Aktivität der vergangenen Monate, die durch lange, ermüdende Umgruppierungen und Episodenkämpfe bezeichnet war, sind die Einheiten in den langfristigen Kampfkontakt mit dem Gegner geraten. In der Positionsverteidigung an dem Fluß Mius sind sie bis Anfang der zweiten Hälfte Juli 1942 verblieben. Innerhalb dieser Zeit hat die Einheit 6696 Männer gehabt. In den Angriff ist die Division im Rahmen der deutschen Sommeroffensive am südlichen Flügel der Ostfront gegangen. Es ist am 20. Juli 1942 passiert, als die Umgruppierung in der Richtung Golodajevska – Lysogorka – Rostov begonnen hat. Die Einheiten der ersten Linie haben den Nordrand von Rostov in den Vormittagsstunden am 23. Juli erreicht, während des folgenden Tages haben sie Kämpfe um die Grüne Insel geführt und bis Abend den 27. Juli die vorgeschobenen Kräfte der schnellen Division, nach dem Übertreten des Flusses Don, haben die Eisenbahnstrecke Batajsk – Olgin-skaja erreicht. Während der ersten Augusttage 1942 ist die schnelle Division in der Richtung Süden marschiert, an der Achse Rostov – Belaja Glina – Kropotkin. Nach dem Übertreten des Flusses Kuban haben die Einheiten den Fortgang auf die Linie Martanskaja – Oktjabrskij fortgesetzt. Hier ist der schnelle Fortgang von dem Fluß Don zu den nördlichen Vorfeldern des westlichen Teiles des Kaukasus unterbrochen worden. Seit der zweiten Hälfte August 1942 haben die Einheiten der schnellen Division schwere Kampfaufeinandersetzungen im schwierigen Bergwaldgelände in Kauf nehmen müssen. Außerdem hat schwerwiegende Schwierigkeiten die wachsende Aktivität der hinter der Front wirkenden Partisanen und der Schlagabteile der sowjetischen Einheiten verursacht. Die Erhöhung der Kampfmöglichkeiten der Division sollte die Verstärkung durch neue Einheiten und Ergänzungen der Mannschaft darstellen. Das hat sich in der Anzahl sowie der Organisation der Division ausgewirkt, die in der Hälfte November 1942 8786 Männer gehabt hat. Ein Teil der Infanterie ist jedoch zur Unterstützung der benachbarten deutschen Einheiten eingesetzt worden. Vor Ende Oktober 1942 hat die schnelle Division die Verteidigungspositionen an dem Fluß Psekups, südlich vom Gorjači Ključ, im Abschnitt vom Berg Lysaja (Kote 451,2) zur Ortschaft Fanagirskoje, besetzt. Hier ist der Fortgang definitiv beendet worden und während der folgenden Wochen ist die Aufgabe gewesen, die erkämpfte Linie zu halten. Der erschöpfende Charakter der Kampfkaktivitäten, menschliche und materielle Verluste gesamt mit den Problemen der Materialversorgung aller Art, mit dem Langfristigen Einsatz der Offiziere sowie der Mannschaft an der Front, haben trotz dem Nachschub aus der Slowakei eine wesentliche Senkung des Kampfwertes der Division und Wachstum der Zeichen der innerlichen Zerlegung zufolge gehabt. Die Entwicklung der Situation an der Ostfront nach dem Übergang der Roten Armee in Gegenangriff bei Stalingrad hat sich deutlich ebenso in die Entwicklung der Situation in dem Raum der schnellen Division ausgeprägt, für die Ende des Jahres 1942 immer dringender die Möglichkeit einer Einschließung und Gefangenschaft geworden war. Diese Tatsache gesamt mit dem wachsenden Widerstand der Angehörigen gegenüber der Beteiligung im Krieg an der Seite Deutschlands hat sogar zu den Vorbereitungen eines organisierten Überganges der gesamten Division zur Roten Armee und zum Versuch diesen Übergang im Januar 1943 durchzuführen, geführt.

¹¹⁸Po výzve F. Hrica boli vysielané správy o udalostiach pri Stalingrade a potom nasledovali pokyny, ako prejsť na stranu Červenej armády: „... možno prejsť po jednom i viacerí, v ranných hodinách. Zo skupiny jeden má ísť dopredu a hlásiť príchod. Pred zákopmi zahodiť zbraň a zakričať *Kaput Hitler!* Druhý spôsob – poslať parlamentára, ktorý oznámi príchod... Parlamentár sa vráti nazad s poučením kedy, ako a kde sa má skupina dostať na druhú stranu...“ Podľa hlásenia veliteľa pešieho pluku 21 príslušníci jednotiek boli vyzývaní, „aby prechádzali celé družstvá, čaty, roty, prápory“.

VHA Trnava, f. RD, Velit., šk. 34. Záznam správ. Situačné hlásenia z 3. 12, 4. 12, 5. 12, 11. 12 a 13. 12. 1942.